МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет
Кафедра української літератури

БІБЛІЙНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МИКОЛИ КАРПЕНКА ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ В ЗЗСО

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:
здобувач другого рівня вищої освіти, 633 групи спеціальності 014 Середня освіта ОПП «Українська мова та література»
Лядобрук Юрій Васильович
Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
професор Антофійчук В. І.
Рецензент: професор Бунчук Б. І.

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2023 р.

Завідувач кафедри _____ доцент Валентин МАЛЬЦЕВ

Чернівці – 2023

Анотація
Лядобрук Ю. В. Біблійні інтерпретації Миколи Карпенка та їх використання на уроках літератури в ЗЗСО.
Спеціальність – 014 Середня освіта (українська мова і література). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Чернівці 2023.
У кваліфікаційній роботі вперше простежено своєрідність інтерпретації старозаповітних книг псалмів, Йова та Екклезіаста у поетичній творчості Миколи Карпенка з погляду використання їх на уроках літератури в закладах загальної середньої освіти. До уваги взято аналогічні зразки з творчості українських поетів різних історико-культурних періодів (Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, С. Руданського, Лесі Українки, Ліни Костенко, Д. Павличка та ін.). Доведено, що найчастіше у своїй творчій практиці М. Карпенко вдавався до переспівів, однак інколи крізь призму біблійних мотивів указував на характерні факти української дійсності середини ХХ ст.
Ключові слова: Микола Карпенко, Псалтир, псалом, книги Йова та Екклезіаста, переспів, інтерпретація, рецепція, обробка.

Abstract
Lyadobruk Yu. V. Mykola Karpenko's biblical interpretations and their use in literature lessons in educational institutions.
Specialty – 014 Secondary education (Ukrainian language and literature). Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi 2023.
In the qualifying work, for the first time, the peculiarity of the interpretation of the Old Testament books of Psalms, Job and Ecclesiastes in the poetic work of Mykola Karpenko was traced from the point of view of their use in literature lessons in general secondary education institutions. Similar samples from the work of Ukrainian poets of different historical and cultural periods are taken into account (T. Shevchenko, P. Kulish, I. Franko, S. Rudanskyi, Lesia Ukrainka, Lina Kostenko, D. Pavlychko, etc.). It has been proven that M. Karpenko most often resorted to re-singing in his creative practice, but sometimes through the prism of biblical motifs he pointed to the characteristic facts of the Ukrainian reality of the middle of the 20th century.
Key words: Mykola Karpenko, Psalter, psalm, books of Job and Ecclesiastes, re-singing, interpretation, reception, processing.

ЗМІСТ

Вступ 2

Розділ 1
ТЕМАТИЧНИЙ ДІАПАЗОН ПОЕЗІЇ МИКОЛИ КАРПЕНКА 10
Розділ 2
ПОВНИЙ ПЕРЕСПІВ ПСАЛТИРЯ
ЯК ТВОРЧИЙ ПОДВИГ МИКОЛИ КАРПЕНКА 22
Розділ 3
«КНИГА ЙОВА» МИКОЛИ КАРПЕНКА
ЯК ПОЕТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ БІБЛІЙНОГО ТЕКСТУ 34
Розділ 4
КНИГА ЕККЛЕЗІАСТА
У ПЕРЕСПІВАХ МИКОЛИ КАРПЕНКА 46
Розділ 5
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ
«БІБЛІЙНІ ПЕРЕСПІВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ» 60
ВИСНОВКИ 70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 72

ВСТУП

З часів поширення християнства на території України-Русі Біблія «стала невичерпним духовним джерелом та органічним ідейно-тематичним

компонентом мистецького саморозвитку» нашої національної культури. Передовсім це пояснюється тим, що старозаповітні та новозаповітні тексти «не лише несли глибокий релігійний зміст, яскраві образи легендарних та історичних персонажів, різноманітні житейські сюжети, а й були творами високої мистецької вартості» [13, с. 117]. Таким чином, українською літературою охоплено більш як тисячолітню традицію ідейно-художнього засвоєння Святого Письма. Справедливість цього узагальнення підтверджена численними фактами використання біблійної сюжетно-образної основи навіть тими українськими письменниками, що народилися й виховувалися у часи атеїстичного пресингу із боку офіційної ідеології тоталітарної радянської державної машини. До кола таких діячів належить відомий поет Микола Карпенко. Його творчість припала на період другої половини XX – початку XXI ст. П. Засенко так характеризує письменника: «Він належить до покоління двадцятих років тепер уже минулого століття. Час, як нещадний тоталітарист, прискіпливо «попрацював» над цим призовом, залишивши на сьогодні в живих по кілька чоловік на кожну тисячу народжених тоді. Серед своїх небагатьох ровесників Микола Карпенко виділяється своєрідністю характеру, йому до лиця звання воїна, з ним цікаво бесідувати як із людиною багатознаючою і начитаною, він – поет і тим уже неповторний. Багатющий життєвий матеріал, нелегкі, часом трагічні сторінки власної біографії і біографії душі простежуються у його поезіях. Уміння просто і захоплено розповідати в словесних образах про загальнолюдські болі й радощі, які є часткою власних переживань, визначає цей талант і вирізняє його своєрідний голос між інших поетів» [21, с. 4].

М. Карпенко своєю творчістю продовжив ту лінію української літератури, яку започаткувала ще поезія часів Київської Русі, а це активне освоєння біблійного матеріалу. Така особливість української поезії на різних історичних віхах видозмінювалася й вдосконалювалася. Літературою часів Київської Русі розроблено й переспівано біблійні мотиви, автори часом змішували їх з апокрифічними. Данило Заточник у своєму «Слові» цитував Біблію, біблійну

тему розвинуто у «Слові о Лазаревім воскресінні». Широко цитували Святе Письмо та розробляли біблійні мотиви українські поети періоду XVI – XVIII століть. Традиція цитувати біблійний текст, як влучно підмітив В. Шевчук, «здобула навіть свою назву: «візерунки» [68, с. 10]. До біблійних мотивів зверталися Л. Баранович, Л. Горленко, І. Максимович, І. Величковський, Г. Сковорода, І. Фальківський, С. Климовський, та інші українські поети давнього періоду.

Новою українською літературою не було полишено біблійні теми й мотиви, однак вони вживалися алегорично, переосмислено, як мандрівні літературні сюжети. Одночасно письменники зверталися до прямої обробки біблійних текстів. Так, П. Гулак-Артемовський у «переложеннях» псалмів, відштовхувався від матеріалу першоджерела, на цій основі висловлював власні думки. Так само чинить й Т. Шевченко («Подражаніє 11 псалму», «Давидові псалми», «Ісая. Глава 35», «Царі», «Осії. Глава XIV», «Во Іудеї, во дні они», «Марія»). Біблійні мотиви широко використовував також перекладач Біблії П. Куліш, який завіршував «Мусієві (Мойсеєві) пісні», весь Псалтир, книгу Йова. Біблійні теми й сюжети активно опрацьовували І. Франко й Леся Українка та ін.

Поети XX – початку XXI ст. також активно розробляють біблійні образи, це твори: П. Тичини, В. Сосюри, Д. Загула, Є. Маланюка, Б.-І. Антонича, Юрія Клена, М. Зерова, І. Драча, Ліни Костенко, Д. Павличка, В. Стуса, Ірини Жиленко, М. Карпенка та багатьох інших. З-поміж них особливе місце відведено М. Карпенкові, який переспівав увесь Псалтир, твори Йова й Еклезіяста, книги пророків Ісаї та Єремії, а за мотивами Пісні пісень написав цикл поезій «Мелодії ночі».

Народився Микола Іванович Карпенко 14 серпня 1925 року у селі Воронькові Бориспільського району, що на Київщині, у родині хлібороба. Про це він писав у одному з віршів збірки «Мечі на струнах»:

«Народивсь я в гарячу годину,
Коли вийшли батьки на жнива,

Тоді жайворон з неба прилинув
Й колискову мені проспівав.
Тоді люди прийшли подивиться,
Запитать, чи здорове маля…
А навколо шуміла пшениця –
Хлібороба вітала земля» [33, с. 9].

На Бориспільській землі багато давніх великих сіл, що розкидані по мальовничому лісостепу, який горнеться до низинного Подніпров'я – частини колишньої Гетьманщини. Вороньків колись був сотенним селом, що входило до Переяславського полку, у козацькому реєстрі полку числилося також двоє Карпенків – мабуть, пращурів нашого поета.

Багато випробувань випало на долю Миколи Карпенка. У 1937 році він осиротів – батька заарештували за доносом сусіда і його, як і тисячі невинних, вочевидь, знищила безжалісна сталінська машина. В часи німецької окупації померла мама поета. Юнак залишившись з чотирма сестрами, для яких, як найстарший, був за батька. Пізніше про цю найсумнішу у своєму житті подію митець згадав у одному з віршів:

«…Як поховали маму, пролились,
Здається, всі дитячі наші сльози…
Зітхаючи, сусіди розійшлись –
Сирітство нам лишилось на дорозі.
Верталися – по двійко обіруч
Сестер у мене – сумно з кладовища…» [33, с. 9]

У період 1943 – 1950 років М. Карпенко служив у радянській армії, а також брав участь у боях Другої світової війни. Був поранений в одному з перших бойових завдань. У книзі «Мечі на струнах» М. Карпенко залишив спогади про свій бойовий шлях: «У складі свіжого поповнення, переважно з необстріляних юнаків та "оточенців" Бориспільщини, я й потрапив у дивізію – лінійним наглядачем роти зв'язку 269-го стрілецького полку.

Плацдарм спершу був невеликий, весь прострілювався, фашисти намагалися скинути наші війська у Дніпро. Батальйони, до яких ми тягнули зв'язок, відбивали щодня по п'ять-шість контратак. Обстріл затихав ненадовго [33, с. 4].

Після закінчення війни повернувся тим же шляхом, яким ішов на фронт, з далекої Праги у рідний Вороньків. І не застав поети ні хати, ні родини. У вірші «І я збагнув, що сирота…» відтворено усю гаму почуттів солдата-сироти:

«А я спішив з-під Праги до села,
а я стояв на попелищі хати, –
а в згадках лиш мені усміхалась мати,
і важка сльоза в очах моїх плила.

Ще ж довго я носитиму її,
і довго буду нею захлинаться, –
аж поки в серці відгримлять бої,
лиш мирні сни, цивільні сни мені присняться…» [33, с. 86].

Справедливо зауважив О. Бакуменко: «Тільки вдумайтеся у кожне слово, як володіє поет мовною палітрою. У даному випадку він виступає і як художник, і як драматург поетичного слова. Треба бути художником особливого відчуття до слова і людського серця, щоб так життєво відтворити радість повернення з війни і душевний вибух страшної солдатської трагедії біля згарища рідної хати. Молодий хлопець, солдат-переможець, сповнений фізичних і духовних сил, як мале дитя, у себе вдома стає сиротою. А сирітство, воно чимось навіть болючіше за самоту. Самота – більш доросле почуття. А тут солдат стає бездомним у рідному селі. Звичайно, можна знайти слова співчуття, слова підтримки. Але солдат у своєму горі не шукає підтримки. І зовсім не тому, що менше за інших страждає, а тому, що фронт навчив його тримати удари долі, навчив жити і виживати» [9, с. 174].

М. Карпенко працював журналістом районних і обласних газет Київщини й Прикарпаття, був редактором видавництв «Каменяр» та «Карпати». Довгий час очолював Івано-Франківське обласне літературне об'єднання. З 1971 року був очільником обласної організації СПУ міста Івано-Франківська. В 1975 році переїхав до Києва.

Останні роки життя М. Карпенка пройшли у рідному Воронькові, де поет багато працював над переспівами біблійних книг. З цією метою письменник глибоко проштудіював Біблію, вивчив українськомовні переклади різних інтерпретаторів Святого Письма, серед яких Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй, Іван Нечуй-Левицький, митрополит Іларіон Огієнко, Іван Хоменко, Рафаїл Турконяк. М. Карпенко, працюючи над переспівами біблійних книг, користувався всіма перекладами Святого Письма українською мовою, однак найчастіше – Біблією у перекладі митрополита Іларіона Огієнка.

У 1991 році М. Карпенко створив свій перший біблійний переспів «Книги Еклезіяста» Старого Заповіту Біблії – глибоко філософської та духовної книги. Він ніколи раніше, за словами поета, не намагався переспівувати Слово Боже, проте захоплювався творчістю Тараса Шевченка, який переспівував окремі псалми з Псалтиря та деякі розділи із книг пророків Ісаї й Осії. Напередодні визволення України з радянських оков, поет, ніби під впливом Святого Духа, переспівав спочатку «Книгу Еклезіяста», а згодом й «Книгу Йова». Ці два твори Святого Письма у чомусь є трагедійними, однак у кожному з них сяє світло порятунку й щастя «на краю тунелю».

М. Карпенко після «Книги Еклезіяста» та «Книги Йова» переспівав «Книги Псалмів», «Книгу пророка Ісаї» та «Книгу пророка Єремії», «Книги приповістей Соломонових», опрацював окремі фрагменти «Пісні пісень». Відомий вчений-мистецтвознавець та релігієзнавець Дмитро Степовик був рецензентом і редактором цих переспівів, він зазначив: «Я слово до слова звіряв переспіви Карпенка з тим текстом, що є в українськомовних Бібліях» [59, с. 6]. Далі учений відзначає: «Я був вражений! Думав, що на людину раптово зійшла

еманація Духу, бо складні поняття сивої давнини раптом заграли сучасними барвами, нічого не спрощуючи і штучно нічого не припасовуючи до сучасності. Але, як з'ясувалося пізніше, це була не стільки еманація, скільки наслідок копіткої праці людини над святою мовою, а відтак внесення цієї мовної святості в сучасне обездуховлене середовище. Колосальне враження на колись радянського поета Миколу Карпенка справив Мілленіум – урочисте відзначення усім християнським світом Тисячоліття хрещення Київської Руси-України 1988 року. Відтоді Карпенко найглибшим чином усвідомив глибоке духовне, християнське коріння української нації – і це була та основа, що спонукала його до поетичної праці над біблійними текстами» [59, с. 5].

Варто відзначити, що П. Засенко зауважив: «Переспівування не є грайливою забаганкою поета, а продовженням його творчості. Поскільки давні писання мудрих витримали доскіпливе випробування часом і на сьогодні не втратили свого первинного змісту, то, трансформовані у форму сучасного українського слова, нерідко сприймаються нами як твори писані на злобу дня» [21, с. 7].

Творчості М. Карпенка присвячено небагато наукових розвідок. Здебільшого це передмови до поетичних збірок поета В. Базилевського [2], О. Бакуменка [9], Д. Степовика [58; 59; 60; 61; 62], П. Засенка [21], М. Шевченка [67]. Однак вони не підсумовують усього творчого доробку М. Карпенка як інтерпретатора біблійних текстів.

Метою нашої кваліфікаційної роботи є розкриття своєрідності інтерпретації біблійного тексту переспівів Миколи Карпенка «Книги Еклезіяста» та «Книги Йова».

Досягнення мети передбачає розв'язання певних завдань, серед яких:

систематизація наукового, літературно-критичного й літературного матеріалу, що пов'язаний із творчістю Миколи Карпенка і своєрідністю інтерпретацій біблійних текстів митця;

представлення загального огляду творчості М. Карпенка у контексті поетичної обробки повчально-поетичних книг Старого Завіту;

розкриття своєрідності інтерпретації біблійних текстів у поетичному доробку М. Карпенка.

Наукова новизна нашої роботи в тому, що в ній вперше залучено до літературознавчого аналізу «Книгу псалмів», «Книгу Йова» та «Книгу Еклезіяста» в переспівах Миколи Карпенка, представлено своєрідність інтерпретації біблійного тексту в них в українському літературному контексті.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає у тому, що результати дослідження можна використовувати на уроках української літератури і основ християнської етики в ЗЗСО, а також на факультативних заняттях, у гуртковій і позакласній виховній роботі.

Кваліфікаційна робота **складається** зі вступу, п’ятьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Розділ 1
ТЕМАТИЧНИЙ ДІАПАЗОН ПОЕЗІЇ МИКОЛИ КАРПЕНКА

Поетична творчість Миколи Карпенка почалася наприкінці сорокових років минулого століття. Своїм літературним батьком митець вважав Євгена

Бандуренка. З далекого періоду початківства поет міцно засвоїв науку свого покровителя:

- «Рівняйся на високі взірці, а не на посередність, як би ефектно вона не виглядала;

- пиши про те, що добре знаєш, не вигадуй задля вигадки, тим більше, що в тебе є про що сказати;

- пиши не на день чи два, навіть не на рік – вірші читатимуть і потім, тож дай їм сили для життя найдовшого;

- не наслідуй нікого, хоч як би тобі хто подобався, залишайся собою – і тоді ти будеш цікавим для людей;

- думай над словом, не лінуйся, поезія – річ економна, тому зважуй і виважуй усе і, якщо треба, викреслюй зайвину, шукаючи точне слово, бо найточніше – воно й найпоетичніше, якщо від серця, якщо вистраждане тобою;

- обов'язково щось обстоюй, не будь інертним, читач не любить тих, хто безсторонній, споглядальний – живи у віршах, думай і борись!..» [20, с. 47].

М. Карпенко на довгій літературній дорозі неодноразово переконувався у дієвості порад свого наставника.

З особливою теплотою згадував М. Карпенко Василя Швеця – ще одного свого літературного батька. Саме він порадив початкуючому поетові подати вірші до редакції журналу «Дніпро», де у вересневому числі 1950 року з'явилася його перша публікація у рубриці з добіркою молодих поетів. Доброзичливим напутнім словом в часописі благословляв «новобранців» Павло Тичина.

Пізніше вірші Миколи Карпенка вийшли в альманасі «Літературна Одеса» (1950). А згодом окремими виданнями вийшли збірки поезій митця: 1960 р. – «Стежками юності», 1961 р. – «В похід засурмили», 1965 р. – «Невідправлені листи», 1968 р. – «Барви і звуки», 1970 р. – «Озброєна муза», 1975 р. – «Перевесло», 1978 р. – «З висоти поля», 1980 р. – «Дієслово», 1984 р. – «Блискавиці», 1985 р. – «З горобиної ночі» та «Вибране», 1988 р. – «Перед собою

і людьми», 1963 р. та 1972 р. – збірки гумору й сатири «Особиста каланча Гаврила Квача», «Скорочений Цицерон» та у 1966 р. книга нарисів «Довір'я».

Основними в цих видань стали теми війни, мужності й стійкості у боротьбі проти ворога, а також солдатського побратимства. Як відзначив О. Бакуменко, поетові «поталанило, завдяки своїм думкам і переживанням в епічних віршах, баладах і поемах, створити, близький для багатьох українців, образ солдата-визволителя, персонаж нашої недалекої історії в особі рядового трудівника минулої війни. Образ його солдата, образ його фронтового побратима також відповідає характерові та уяві автора. Ліричний герой Карпенка – небагатомовний, спокійний, проте по-своєму великий і мудрий. Це юнак з молодого поповнення того славнозвісного 1925 року народження, яких, за сьогоднішньою статистикою, найбільше загинуло, залишилося спочивати на вогненних шляхах минулої війни, у братських могилах під придорожніми обелісками. Таких, як Микола Карпенко, на фронтах було мільйони. Він не просто солдат з народу – він сам є народ» [5, с. 173].

Важливо відзначити, що звертає на себе особливу увагу поетичний такт Миколи Карпенка, його виважена деталь, що виражена в кожному слові та жесті. З часів війни, після тяжкого поранення, під серцем поета сидів ворожий осколок, що час від часу нагадує про себе. Скорбота й дивне беззахисне відчуття фізичного стану людини сконденсоване в поступовій ході дієслів поетичного мовлення поета, що продовжують алітеративну характеристику своєрідних поетичних образів. До прикладу, такими є вірші зі збірки «Мечі на струнах», цикл «Рядки з плацдарму»:

«Б'ється в крихту металу
Серце з лівого боку.
Б'ється в крихту металу,
А зрива серед ночі,
Як на сполохи – дзвони…
І гуде переправа,

І засліплює очі

Мені спалах червоний» [17, с. 25].

В одному з віршів М. Карпенка (збірка «З висоти поля», 1978 р.) розвивається традиційна для української літератури тема суспільного призначення поезії:

«Поезіє –

Радосте не випадкова,

Під вітрами доби

Не схилім знамено,

Бо нещирі слова –

То кукіль і полова,

Лиш правдиві слова –

Як добірне зерно» [17, с. 33].

Душа поетова стрепенулася, коли «демократичним вітром війнуло» коли, «перебудовними планами сколихнуло суспільство» [18, с. 5]. Тоді «раніше заборонені теми опосіли її; на волю просилося усе, що дорогим і болючим для мене скарбом лежало «десь на дні мого серця» [18, с. 5], – так згодом напише поет у книзі своїх спогадів. Варто зауважити, що окреслений період у творчості М. Карпенка позначений великими здобутками: це збірка ліричних, сатиричних та гумористичних текстів «Правда суду не боїться» (1991 р.) та книга поезій «Благовіст» (1995), а також книга-видіння у віршах «На Перуновій обмілині» та книга діянь предків наших «Шапка Мономаха» (2000 р.), лірична книга «Мечі на струнах» (2002 р.), роман у казаннях (за визначенням жанру автора) «Заступила чорна хмара та білую хмару» (2002 р.), книга лірики «Купальські вогні» (2005 р.), переспіви «Книга Еклезіяста» (1997 р.), «Велесова книга» (1998 р.), «Книга Йова» (2000 р.), «Книга псалмів» (2002 р.), «Книга приповістей Соломонових» (2002 р.), «Билини. Київський цикл» (2006 р.).

Новий період у творчості М. Карпенка розпочався з початком української державності. «Направду, початок дев’яностих, який збігся з проголошенням

незалежності України, надав мені багато творчих поважних задумів, а головне – їх я здійснити зміг!» [20, с. 14], – так щиро зізнавався поет.

Стала етапною у творчості поета збірка «Правда суду не боїться» (1991 р.). Сатиричні й ліричні твори, які увійшли до збірки, засвідчують силу та нездоланність людського духу у найтрагічніших умовах, здатність його піднятися понад власними вадами, відкрити та засудити їх, одночасно очиститися мудрим почуттям, а також влучним та доброзичливим сміхом. У цьому плані промовистим видається вірш «Розпрямімось!», що ним відкривається збірка. Епіграфом до книжки автор узяв рядок твору Лесі Українки «Година для праці настала…». Митець осмислює пройдене в одних суспільних умовах та вірить у те, що його народ, який був рабом тоталітарної системи, вихйде на шлях вільного розвитку та процвітання:

«Як жили ми?! Юносте печальна,
Варта співчуття , а не хули…
Пом’янем хвилиною мовчання
Все, що ми зробити не змогли.
Той вогонь, який не розгорівся,
Ті рядки, що вмерли у душі,
Гордий дух, що в небо не вознісся,
Змалечку заплутавшись в олжі…
Боже правий! Доле несказання!
Покоління утрачена жага!..
Вічний біль, завжди відкрита рана –
Доля наша, люта й дорога.
Як же ми навчалися схиляться,
Виживати вчилися гуртом!..
А втрачав народ… Втрачала працяя…
Рабський горб здіймався над хребтом…
Натомились не з борні-роботи –

У страшній стомились духоті…
А Олімп великої підлоти
Вгору пнувсь на нашому хребті.
Тихо дніє… Змучені та сущі,
Ми на світ виходим з духоти…» [30, с. 31].

Прикметно, що це вже була інша книга як за змістом, так за композицією. Подекуди, щоправда, ще траплялися вислови, які були навіяні старою ідеологічною добою. У книзі помітно домінували оптимістичні настрої. Автор радів, що зміг нарешті опублікувати вірші про батька, який був безпідставно заарештований й закатований сталінськими опричниками ще у 1939 році. Це цикл поезій «Вічне батькове слово». У одному з віршів циклу, а саме «Щоб не сталося, сину…» (Батько читає «Тараса Бульбу»)» – йдеться про батькову науку бути гідним патріотом своєї землі, свого народу, своєї нації:

«…І не знав тоді батько, ані я, ні сестриці.
Що обмовлять нізащо у трагічні літа
Його друзі найближчі, навіть однофамільці…
Він читає нам «Бульбу», «Кобзаря» нам чита.
Я заслухаюсь батька – сльозина закапа… [30, с. 24].

У період початку дев'яностих років минулого століття М. Карпенко звернувся до теми нашої сивої давнини – нового для поета матеріалу. Цілком можливо, що до цього митця спонукала публікація про «Влес-книгу», що була вміщена у журналі «Дніпро» (1990, № 4). Поет зізнавався: «Вміщені там фрагменти загадкової пам'ятки, – зізнався митець, – глибоко схвилювали мою уяву: захотілося передати їх віршем!.. Не до кінця зрозуміле прочитувалось інтуїтивно, адже я теж нащадок своїх пращурів, отже, обізвалися вони і до мене!» [18, с. 32]. «Велесова книга» у переспівах М.Карпенка, в якій, за переконанням автора, подано міфоісторію слов'ян-укрів, родовід яких започаткував син Орія Кий [30, с. 24], побачила світ у 1998 році.

«Велесова книга», попри досить розлогу дискусію щодо її автентичності, зумовила появу величезної кількості наукових публікацій і художніх творів за її змістом. Основною причиною цього, на думку М. Карпенка, були актуальні ідеї, закладені в книзі: «оборона рідної землі і рідної віри; боротьба за єдність родів-племен в ім'я виживання, в ім'я майбутнього; глибока віра в безсмертя душі живої; шана до богів і пращурів-батьків» [30, с. 21].

М.Карпенко у своїх роздумах щодо змісту цієї загадкової книги опирався на наукові авторитети І. Огієнка, П. Кононенка, В. Шаяна, В. Шевчука. Насамперед, «Велесова книга», за переконанням самого автора, повинна стати об'єктом прискіпливого наукового аналізу, оскільки вона, за справедливими зауваги В. Шевчука, «подає стільки сконцентрованого історичного матеріалу і такі він має перегуки з відомими нам фактами (історичними, літературними, фольклорними), що проходити без уваги повз нього в наш час просто неможливо, треба тільки позбутися заданих упереджень та й розглядати пам'ятку в першу чергу як літературну» [31, с. 30]. А по-друге, ця пам'ятка дає можливість переосмислити своєрідність шляху нашого народу до релігії, віднайти глибинні засади наших вірувань, адже вона, як визначив П. Кононенко, «міф етносу, який вийшов з маси етногруп, усвідомивши себе (поділивши світ на «я» і «вони»), ставши на шлях здійснення своєї історичної місії. Релігія є там, де починається віра; філософія є там, де цілісно постають досвід, сумнів, логіка, а отже – пошук істини; культура (мистецтво) – де синтезуються та символізуються душевно-інтелектуальні сили людей та етносу... Міф об'єднує зусилля; а його сутність – в конструюванні бажаної дійовості. Саме тому його мета – це формування волі, ідеї повної (а зокрема державної) самореалізації етносу, історичної самосвідомості...» [31, с. 29].

Саме тому, на думку М. Карпенка, володіти знаннями про дохристиянські вірування українського народу – це дуже важливо, оскільки, при цьому автор посилається на слова І. Огієнка, який вважав, що «тільки знаючи їх ми можемо належно зрозуміти теперішню духовну культуру цього народу й правдиво

оцінити силу пізнішої християнізації серед нього». Слов'янська давня віра, за переконаннями вченого, не встигла розвинутися у закінчену повну систему, оскільки прийшло християнство та зупинило цей розвій, хоча відразу його й не вбило. І саме тому ми вбачаємо в усьому лише більші або менші уривки стародавніх вірувань, і не бачимо розвиненої релігійної системи [31, с. 29].

М. Карпенко на основі «Велесової книги» робить цікавий висновок щодо віри наших пращурів, які не лише молились богам, а й славили та дякували їм, уславлюючи їх, а не просто прохали. Саме ці почуття вдячності Богові, на думку М.Карпенка, «і відрізняють віруючого від невіруючого. Вдячність же є проявом шляхетності, тобто благородства духу. Молячись та дякуючи богам, наші пращури, перш за все, славили їх, тому вони й звалися – слов'яни. «Велесова книга» навчає нас брати приклад з далеких предків» [31, с. 16]. Очевидно, саме тому з таким особливим пієтетом і натхненням поет переспівує той уривок із древньої пам'ятки, що в ньому йдеться про прославляння великого триєдиного Бога, про вдячність йому:

«Се ви перші були, хто вклонявся Триглаву,
а Триглав – суть Сварог і Перун й Світовид, –
і на них споконвіку тримається світ,
що являє нам Яву і Наву і Праву.
…Він у нашім житті, в наших співах він з нами,
він в усьому, що нам боже світло несе.
Слава Богові нашому!» [20, с. 71].

Окрім того, за спостереженням автора, книга Велеса «перейнята наскрізь трепетним благоговінням перед життям, яке сприймається, як невмирущий голас народу… Праукраїнські племена не полишали своєї землі ніколи» [19, с. 23]. На основі «сьві», що є спільним пракоренем широких масивів дієслівних та віддієслівних форм слов'яно-балтійських мов і санскриту – зазвучали такі поетові рядки:

«Саме із себе світить вічне «сьві» –

і святістю, і світлістю, і світом,
і світло-сяйвом, в душу перелитим,
бо наші душі вічні і живі.
Світає світ, світлішає зоря –
світлінь небес народжує світання –
для щебету, для співу, для літання,
для мирних вогнищ русів-оріян.

Шукаємо за прапочатком слів –
отих, що суть рекомі у молитві,
в громах Перунів, у зуривній битві,
в імлавім сяйві зораних полів.
В Дубах священних із Святого гаю,
у срібноструннi стебел і струмка...
О як нам грає сонячна ріка
у світло-синім плині водограю!

Сама в собі світлішає душа,
освячена й посвячена святині...» [20, с. 174].

Творча робота над «Велесовою книгою» настільки захопила поета, що невдовзі з-під пера М.Карпенка вийшла ціла низка творів, що стосувалася теми української історії, а саме: «На Перуновій обмілині», «Заступила чорна хмара та білую хмару» «Шапка Мономаха».

У цих книгах в художній формі М. Карпенко висловлює думку про те, що наші пращури, як етнос, постійно, неперервно проживали на українських землях. Поет задумується над одвічними питаннями, такими як: «Як же велося їм на світі, що судив їм Божий промисел, чим обдарувало Провидіння в наступні віки – од часів «ВК» і прийняття християнства аж до Хмельниччини і далі?» [20, с. 32]. Саме про це автор розмірковує у книгах «Шапка Мономаха», «На Перуновій

обмілині», «Заступила чорна хмара та білую хмару», які ґрунтуються на літописних відомостях, наукових дослідженнях й гіпотезах. Письменник згадував: «Трудився захоплено, бо рідна ж, болюча історія! Однак не раз обступали і гнів, і жаль та обурення з відвертої брехні і чужої несправедливості, з власного безталання, з пихи та нерозуму багатьох зверхників, з наших одвічних міжусобиць... Одне втішало: здається, я врахував або майже врахував усі найновіші погляди і припущення щодо багатьох подій, в тім числі й Богданового Переяслава 1654 року та тривалого опору Київської митрополії московському патріархатові...» [20, с. 37].

Творчої енергії й натхнення письменникові додавали відгуки у пресі. До прикладу, Ю. Мушкетик в «Літературній Україні» 27 березня 2003 року зауважив: «Нині на Україні є ряд книг, – міркую фантастично: якби якусь з них прочитали всі зманкрутизовані українці, вони повернулися б до своїх першооснов, до України, стали б свідомими її оборонцями, патріотами. До таких книг я відношу «Заступила чорна хмара та білую хмару» Миколи Карпенка. Але де там: наші офіційні провідники роблять все для того, аби наша історія не вийшла широко на світло, залишилась в темній припаді» [20, с. 35]. Працю М. Карпенка високо оцінив також В. Базилевський, який в газеті «Столиця» № 9 за 2003 рік зауважив: «Книжка ця єдина у своєму роді. Принаймні у контексті останніх літ... Казання Карпенка максимально наближені до історичної правди. Поет переповідає відомі факти й події, переймаючись тільки їх логічною та психологічною мотивацією. Це споглядання історії усе тим же подвійним зором – сучасника і нащадка, – зором, загостреним досвідом останніх у часі поразок і прорахунків» [20, с. 35]. Окрім того, критик відзначив, що немало в історії написано про княжу добу, як, наприклад, про Володимира Великого, Ярослава Мудрого, княгиню Ольгу, але й досі немає написаного сучасною українською мовою хоча б київського циклу билин, які пов’язані з цими та іншими знаковими постатями нашої давнини. А тому таке несподіване «замовлення» митець прийняв радо, адже, пишучи «Шапку Мономаха», він впритул займався

билинами. Отже, впродовж 2003 року йому вдалося створити віршований переспів всіх билин київського циклу, усього їх понад тридцять. Декілька з них були опубліковані у журналах «Українознавство» й «Кур'єр Кривбасу». В. Базилевський писав про особливості інтерпретації М.Карпенком билин київського циклу. В лаконізмі його характеристики можна вловити те найголовніше, що його максимально у таких випадках добивався автор, який сприймає оригінал з погляду майже тисячолітньої давнини: «Переспів М.Карпенка максимально наближений до оригіналу. Опускання ним деяких моментів, думається, виправдане. Київські билини, обростаючи варіаціями, щось здобували, але ще більше втрачали. Головне інколи заступалося другорядним, порушувалася чіткість розповіді тощо. Це, здається, зрозумів Карпенко. Принаймні, в окремих випадках його тактовне втручання пішло на користь – тексти виграли в цілісності й динамічності. Природним видається і зближення билини з українським фольклором, думою зокрема. Як і акцентація на фактурі, билинній *тілесності*» [4, с. 17]. Одним із найважливіших елементів переспівів М. Карпенка вважаємо те, що в них відтворено справжній дух змістової фактури першоджерела, що став органічним виявом українського епосу. Наприклад, звернімо увагу на зачин в билині «Ілля Муромець і Святогор» в інтерпретації М. Карпенка:

«Гей, не зда́лека-здале́ка в полі чистому
ота курява-курище піднімалася,
густий пил стовпом в небеса вставав, –
то явив свій слід славний молодець,
русич норовом і родом Святогор-богатир.
В Святогора кінь – мовби лютий звір,
а на нім широкоплечий кремезняк сидить.
Їде полем богатир, розважається,
булаву булатову легко кидає
вище лісу, що стіною став,

нижче хмароньки-побіганочки,
і літає ота булава висотою піднебесною;
а як вниз вона опускається – воднoруч її він підхоплює…»
[20, с. 21].

У цьому контексті дуже важливо звернутися до ствердження самого М. Карпенка, який згодом у своїй книзі споминів говорить про те найважливіше, чим жив він у заключний період своєї творчої діяльності: «...Та основне, до чого зводилися мої роздуми, отже, і творча робота за останні десять-п’ятнадцять літ, – це доля народу, держави, доля України; і людина в її добрих і лихих ділах та в духовних вимірах. Оскільки час показує, як непросто пробиваються до життя гуманні принципи державотворення, а тим більше – соціальної справедливості. Я вже не кажу про інші загальнолюдські проблеми. Стає все більш очевидним, що змінити світ на краще неможливо без здійснення переходу від „людини розумної” до „людини духовної” – тобто без єднання власного духу людини з духом всесвітнім або космічним розумом. Над цим нині міркують найблагородніші люди і навіть пропонують доступні методики для духовного зростання, що не протиставляють, а, навпаки, об’єднують знання всіх наук і релігій, здатні змінити і врятувати світ» [9, с. 37].

Висновки до розділу 1.

Отже, поет М. Карпенко поступово відкривав для себе чи не найважливішу тему свого останнього періоду творчості – тему духовності. Саме тому так багато уваги автор присвятив інтерпретації біблійних книг. Одночасно М. Карпенко вивчав проблему сутності релігії та її значення у духовному й щоденному житті людини. В книзі спогадів «Десь на дні мого серця…» митець зауважив: «Якщо ж ми справді хочемо заіснувати державою і врятувати самі себе від ворожості і знищення, ми маємо звернутися до вищої мудрості: зміцнити свій Дух, самоусвідомитися як українці, коли дарована нам від народження Вічна Мати – тобто потенційна енергія-свідомість всередині людського єства – кундаліні на санскриті, духоматерія за Миколою Руденком – просвітить наш

мозок. І для цього не вимагається ніяких жертв –аскетизму, зокрема, чи зречення віри, а лише чистого серця і щирого бажання. У процесі самореалізації вона, ця свідома енергія чи духоматерія, спонтанно, без зусиль з нашого боку, вирішує найважчі моральні проблеми, котрі нас мучать... І хоч ми, здається, зневірилися уже в усьому, але в це треба повірити і поборотися – за себе і за світ! В ім'я життя, в ім'я творчості і поступу. В ім'я незалежної, щасливої України. Ми ж так гордо називалися – нащадками троянців-оріян, свідомі люди... І шукаємо Істину... А знайти її може тільки наш Дух – «як сила, що вийшла від Бога, знає Бога, шукає Бога і в Ньому одному знаходить спокій». Так говорить Святе Письмо. Такий і глибинний зміст «Велесової книги» [9, с. 36].

Поет зізнається, що Біблію він читав здавна, однак філософсько-художнє осмислення глибинного її змісту реалізував лише в ті часи, коли зник комуністично-атеїстичний пресинг. Подвижницькою, відданою працею М. Карпенко подарував читачеві своєрідні переспіви книг Святого Письма. Переспівом є цей класичний жанр і світової, й української поезії. Переспів не є перекладом, проте водночас він не є далеким відходом від оригіналу. У переспівах багато важить форма й основна сюжетна лінія. Однак у зміст можуть бути також внесені актуальні корективи. Він може бути більшою мірою спрямованим до реалій сучасності, до ситуації у певному суспільному середовищі.

Розділ 2
ПОВНИЙ ПЕРЕСПІВ ПСАЛТИРЯ ЯК ТВОРЧИЙ ПОДВИГ МИКОЛИ КАРПЕНКА

З-поміж книг Старого Заповіту одним з найпопулярніших був Псалтир, який складається із 150 псалмів – релігійних творів, головною особою в яких виступає Бог. Весь Псалтир поділяють на п'ять книг, кожна з яких закінчується окремим славослів'ям. Щодо тем, то, за класифікацією відомого перекладача Біблії українською мовою Івана Хоменка, псалми поділяються на 10 груп:

«1. Благальні (ламентальні). Пригнічений горем і тяжкою недугою, псалмоспівець говорить у молитві про свій біль або завдану йому кривду і благає Бога про ласку. До цих особистих благань належать псалми 5, 6, 7, 13, 17, 22, 25, 26, 27, 28, 31, 35, 38, 39, 42, 43, 51, 54, 55, 56, 57, 59, 61, 63, 64, 69, 70, 71, 86, 88, 102, 109, 120, 130, 140, 141, 142, 143.

2. Крім індивідуальних, є і всенародні благання, що ними молилися під час загального нещастя, як-от: війна, голод, мор (псалми 44, 74, 79, 80, 83, 125).

3. Псалми, які мають на меті розбудити довір'я до Божої опіки: 3, 11, 16, 23, 41, 62, 131.

4. Подячні псалми поодиноких осіб за вислухані молитви: 4, 13, 30, 32, 34, 40, 66, 92, 107, 116, 118, 138; подячні псалми спільні: 124, 129.

5. Псалми-гимни на прославу Бога: 8, 19, 29, 33, 65, 67, 68, 85, 100, 103, 104, 111, 113, 114, 135, 136, 145, 146, 147, 148, 149, 150.

6. Псалми так звані царські, що їх проказував або сам цар, або ж народ за царя: 20, 21, 45, 101, 132, 144.

7. Псалми-гимни Сіонові, Божому житлові: 46, 48, 76, 84, 87, 122, 137.

8. Псалми-гимни, співані під час процесій на прославу Царя – Бога: 47, 93, 96, 97, 98, 99.

9. Псалми – різного роду моління: 121, 123, 126, 133, 134.

10. Решта псалмів – історично-повчального характеру» [56, с. 617 – 618].

Псалом (по-єврейськи «мізмор», по-грецьки «псалмос», по-латинськи «псалмус») – пісня, яка виконується під супроводом щипкового інструмента. Псалми оспівують Бога – творця всього сущого, як, наприклад, у псалмі восьмому: «Господи Боже наш, яке величне ім'я Твоє по всій землі! Слава Твоя піднеслася вище небес! […] Коли погляну на небо – діло рук Твоїх, на місяць і зорі, які Ти поставив, то що є людина, що Ти пам'ятаєш про неї, і син людський, що Ти опікуєшся ним».

Християни тлумачать шість псалмів як суто месіанські (2, 16, 22, 45, 72 і 110), вважаючи, що вони присвячені особистості, діяльності і царству Ісуса

Христа, тобто Месії. Відповідно до християнської інтерпретації, другий псалом присвячено Месії, який виступає як могутній цар, чия влада розповсюджується на всю землю, 72-й псалом пророкує, що цей цар буде пануватинад земними царями. 16-й псалом сприймається як передбачення воскресіння Христа, 22-й вважається месіанським тому, що його початкові рядки промовляє у своїй молитві Ісус, розіп'ятий на хресті: «Отче мій! Отче мій! Чому Ти покинув мене?», а також тому, що там говориться про страждання, які довелося перетерпіти Синові Божому: «Всі, хто дивиться на мене, насміхаються з мене, зневажають устами, киваючи головою: «Він надіявся на Бога, нехай же спасе його, нехай визволить його, коли він угодний Йому». У 110-му псалмі говориться про потрійній іпостасі Месії: царя, первосвященника і суддю: «З Тобою народ Твій у день сили Твоєї, у світлостях святих Твоїх. Із утроби раніше віків Я породив Тебе». Клявся Господь і не розкається: «Ти священник повік за чином Мелхиседековим». Господь праворуч Тебе, Він у день гніву Свого уразить царів».

Псалтир порушує надзвичайно багато питань релігійного життя, стосунків людини з Богом, що породило щедре тематичне різноманіття і призвело до використання відповідних зображально-виражальних засобів. У цій біблійній книзі, як відзначила Зоряна Лановик, «найбільше творів релігійно-величального змісту, центральний мотив яких – прославлення Бога і Божої величі Всесвіту. Частина з них відтворює образ людини в її стосунку до Творця і творіння, її земне життя – як тимчасову мандрівку до вічності; значна кількість присвячена мотивам Ізраїльської історії, описує визначні події, виявляє Божу руку в ході людської історії; ряд співвідноситься з Законом і літературою мудрості – в них говориться про істинність Божого Слова і необхідність дотримання заповідей для благополуччя і благословення кожної людини, родини, народу» [44, с. 345–346].

Літературна цінність псалмів надзвичайно велика. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) підкреслював, що «книга псалмів – найпоетичніша книга в

усій світовій літературі. Це місце вона займає ще з часу свого постання, і ще жодна інша книга її не заступила й дотепер і глибоким релігійним змістом, і високопоетичною літературною формою» [46, с. 122–123]. Справді, у псалмах читач відкриває для себе неперевершені зразки релігійної лірики, так само, як і філософської, політичної, інтимної, що служить способом духовного самовдосконалення особистості. Для древньоєврейської поезії не характерне широке використання метафоричних висловів і складних мовних фігур. Як зауважує Зоряна Лановик, «загальне враження псалмового стилю – простота вислову, що будується на архетипному мисленні, спонтанності асоціативних зв'язків». За спостереженням дослідниці, у ній «повністю відсутня фонетична рима, натомість традиційною для всієї східної поезії є смислова рима у формі симетричного чи антитетичного паралелізму. Важливу роль відіграють рефрени, вони структурують матеріал (своєрідний строфічний поділ)» [44, с. 347]. Більшість псалмів належить до шедеврів світової літератури, які помітно вплинули на розвиток ліричної поезії різних культурно-історичних періодів.

З епохи раннього Середньовіччя Псалтир справляв величезний вплив на художню літературу і мистецтво загалом. Європейські вчені й письменники перекладали його різними національними мовами, давши такі поетичні шедеври, як французький Псалтир у перекладі Жака Лефевра д'Естапля (1509), «Псалтир» німця Мартіна Лютера (між 1523 і 1542 рр.), «Псалтир Давидів» поляка Яна Кохановського (1578), «Псалтир» англійця Джона Мільтона (1648), «Псалтир святого пророка Давида» (1673) румунського митрополита Дософтея, «Псалтир рифмотворний» (1680) вихованця Києво-Могилянської академії Симеона Полоцького, «Псалтир, або Книга хвали Божої» (1871) українця Пантелеймона Куліша та ін.

У часи християнського середньовіччя Псалтир був найпопулярнішою частиною Старого заповіту, тому рукописи цієї книги часто прикрашалися різнотематичними кольоровими мініатюрами, як, наприклад, знаменитий

Київський Псалтир (1397), створений за всіма найкращими канонами тодішнього книжкового мистецтва.

В Україні зацікавлення Псалтирем розпочалося ще в часи Київської Русі, про що свідчать, зокрема, його численні списки, так званий Чудовський Псалтир (перша половина XI ст.). Дослідник українських перекладів В. Коптілов стверджує, що українська перекладацька традиція бере свій початок принаймні з X ст. Крім того, інтенсивне використання псалтирних інтерпретацій спостерігаємо у багатьох творах цього часу, як, наприклад, у «Повісті временних літ» чи трактатах Іларіона Київського, Феодосія Печерського, Кирила Туровського, «Повчанні» Володимира Мономаха та ін.

Доба бароко принесла нові підходи до освоєння Псалтиря українською художньою культурою. Його зміст зазнав переспівів у творчості Іоанна Армашенка, Лазаря Барановича, Климентія Зіновіїва, Афанасія Пилиповича і особливо Григорія Сковороди та ін. «Поетика Псалтиря, – відзначає В. Шевчук, – породила самостійні творчі розробки мотивів псалм, їх уже називають не псалма, а псальма – ці твори ідентичні до пісні, що її називали в старі часи кантом. Найвидатнішим зразком таких обробок треба назвати «Сад божественних пісень» Григорія Сковороди» [69, с. 15].

У новій українській літературі інтерес до Псалтиря не спадає, але його теми й мотиви починають використовуватися переосмислено, алегорично, з проекцією на проблеми української національної історії, на наше національне «Я». У «Псалмах Русланових» М. Шашкевич різко виступає проти зарозумілості свого умовного противника, який в безмірній гордині намагається довести, що Бога нема. Відповідь поета і священника, побудована на національних релігійних переконаннях, несхитна у своїй правоті: «Віра серця мого, як Бескид, твердо постановилась на любові. […] Вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милості і віри не возьмеш, а не видреш любові і віри не видреш, бо руське ми серце та й віра руська» [66, с. 35–36].

Виразного національно-політичного спрямування надав своїм «Давидовим псалмам» Т. Шевченко – своєрідному українському міні-Псалтиреві із десяти творів, ретельно відібраних із першоджерела (1, 12, 43, 52, 53, 81, 92, 132, 136, 149), у яких актуалізувалися думки поета про минуле, сучасне й майбутнє України, а також розкривалося розуміння Бога як творця добра, правди і справедливості. Їх автор, «переймаючись злощасною долею свого народу, створив метаісторію України, підкріплену авторитетністю сакральних текстів першоджерела та переконливістю образу поета-пророка, здатного силою свого Глаголу керувати серцями співвітчизників. Паралель Україна – Єрусалим, яку поет тут розвинув, прочитується з підтексту псаломних обробок, рецепція яких у зазначеному векторі відбувається й завдяки глибоко продуманій загальній композиції циклу» [18, с. 97].

І «Псалми Русланові» М. Шашкевича, і «Псалми Давидові» Т. Шевченка спрямували подальший розвиток трансформації псалмів українською літературою. Переспіви й переклади Псалтиря з'являються у творчості П. Гулака-Артемовського, В. Александрова, М. Максимовича, С. Руданського, І. Франка, Я. Щоголіва та ін. У 1871 р. П. Куліш видав власний поетичний переклад українською мовою «Псалтир, або Книга хвали Божої».

В українській літературі ХХ ст. продовжилися поетичні інтерпретації Псалтиря, з-поміж яких високим поетичним рівнем вирізняються «Давидові псалми» Ліни Костенко та «Покаянні псалми» Д. Павличка. «Псалтирні модифікації українських поетів, – узагальнює Ірина Бетко, – тяжіють до параболічно-притчевого типу художнього узагальнення, яке збагачує твір символіко-алегоричним підтекстом. Місткий зміст і гнучка поетична форма Псалтиря завжди дозволяли осмислювати його як надзвичайно плідну мистецьку першооснову для розкриття широкого спектру філософських думок і ліричних почувань – від найінтимніших до суспільно-всезагальних» [11, с. 117].

У спостереженнях Ірини Бетко на окрему увагу заслуговує висновок про те, що «всякий переклад, особливо поетичний, є фактом національної літератури

і в цій якості має залучатися до різноманітних аспектів художнього аналізу» [12, с. 122]. З цією міркою можемо підходити і до переспівів. Звичайно, переклад і переспів – не одне і те ж саме. У переспіві важливо зберегти форму й основну лінію сюжету. Але в цілому той чи той автор, вдаючись до переспіву, отримує широкий простір для осучаснення змісту першоджерела відповідно до актуальних проблем свого часу. Такі ж підстави маємо і для того, щоби говорити про переспіви Миколи Карпенка, який повторив творчий подвиг Пантелеймона Куліша, перевіршувавши весь Псалтир.

Випускаючи у світ збірку «Книга псалмів. Книга приповістей Соломонових» (2004) у власних переспівах Микола Карпенко підкреслив, що в ньому «віддавна жило незборне бажання «переспівати» поетичні біблійні книги, зокрема псалми», бо, на його думку, «псалом – на диво містка форма: це сповідь і оповідь, це роздум і молитва, це гімн і покаяння… Не випадково звертався до них Тарас Шевченко» [43, с. 3].

Різнорідні в проблемно-тематичному й жанрово-стильовому плані тексти псалмів підкреслюють складність завдань, які постали перед Миколою Карпенком під час його праці над переспівами Псалтиря. «Тільки талант і глибоке розуміння духовного характеру псалмів, їх художніх засобів, – підкреслив Дмитро Степовик, – допомогли українському поетові виструнчити священну книгу в один ряд. Переспів багатоликий. Використані різноманітні форми слова, різний лад і ритм. Мова сонета і балади переважає в переспівах Миколи Карпенка. Але він звертається й до інших жанрів: пісні, повчального вірша, панегірика, віршованої молитви, епічної поеми, врочистого гімну. Це видно не тільки у змісті, але насамперед у формі – способах римування, логічних наголосах, інверсії слів, довжині рядка тощо» [62, с. 9].

Традиційно українські поети найчастіше зверталися до інтерпретацій псалмів 1 і 136-го. І в цьому є своє пояснення. Псалом 1 становить своєрідний вступ до всього Псалтиря: «Блажен муж, що не йде на раду нечестивих». У ньому праведні протиставляються безбожникам. Основна думка твору проводиться

через образ плодоносного дерева, посадженого над водою, що символізує доброчесних на противагу нечестивим, яких вітер, ніби порох, позмітає з лиця землі. Звідси й висновок: «…знає Господь путь праведних, а путь нечестивих загине». Тарас Шевченко першим в українській літературі прочитав цей псалом в контексті морально-етичних проблем людства, твердо заявивши: «Діла добрих оновляться, / Діла злих загинуть» [64, с. 358]. Аналогічні думки звучать і в поезіях «Варіація первої Давидової псальми» Пантелеймона Куліша та «Псалом 1» Ліни Костенко. Водночас у другому випадку авторка, за словами Віри Сулими, «виповідає сучасникам власний морально-етичний канон, згідно з яким людина залишається справжньою людиною лише тоді, коли зберігає людську гідність – не блазнює, не принижується, не піддається на ідейні та політичні облуди, не торгує принципами і совістю» [64, с. 372].

Натомість Іван Франко, відштовхуючись від змісту першого канонічного псалма, подає власну його інтерпретацію, стверджуючи протилежне:

«Блаженний муж, що йде на суд неправих –
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Зациплії сумління їх термосить. […]

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить:
Хоч пам’ять їх загине у народі,
То кров їх людства ублагородить» [43, с. 148 – 149].

Микола Карпенко, зберігаючи основну колізію першоджерела, інтерпретує її з позицій людини посткомуністичного суспільства, що прагне справедливого суду й закону:

«Муж блаженний на раду неправих не йде
і на стежку гріха не ступає,
на сидіннях злоріків місця не займає,
а в Господнім законі насолод своїх жде.

Він, як дерево, що над потоком стоїть
і плоди своєчасно приносить;
вгору соки жене і купається в росах, –
і радіє вітрам кожен лист, кожна віть.

І щаститься йому у всьому, що содіє, –
не як грішникам тим у безбожних ділах:
їхні вчинки лукаві обернуться в прах,
як полову суху, їх вітрисько розвіє.

Мову чесних злорікам в суді не збороть,
слово кривдника збір справедливий відкине;
дорогу бо праведних знає Господь,
а дорога злочинців загине!» [43, с. 205–205]

Псалом 136 (за іншою нумерацією – 137) приваблював українських поетів середини XIX – перших десятиліть XX ст. виразним ототожненням «царська Росія – Вавилон, український народ – ізраїльтяни». Його зміст передає трагічну сторінку з історії древніх євреїв, які після завоювання Ізраїлю царем Навуходоносором у 586 р. до н. е. протягом сімдесяти років перебували у вавилонському полоні. Текст біблійного джерела розкриває глибокий депресивний стан пригноблених, їхню тугу за рідною землею. Втім становище бранців не вбило в ізраїльтян бажання чинити ворогам бодай духовний опір. Вони відмовляються співати поневолювачам пісень своїх батьків, щоб не звеселяти їх, і на знак протесту повісили свої музичні інструменти на прибережні верби. А той, хто порушить цей намір, зазнає проклять разом із вавилонянами. У контексті української історії цей псалом прочитали Амвросій Метлинський, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Степан Руданський, Яків Щоголів, Іван Франко та ін. Його відгомін простежується і в циклі «Покаянні псалми» Дмитра

Павличка, особливо в одному з його віршів – «І я над вавилонською рікою…», який асоціативно розкриває тягар духовного і фізичного рабства поневолених в умовах іншої дійсності – радянської, і в такий спосіб змінює смисловий акцент першоджерела: «В прислужницькій, ненависній покорі, / Катам для насолоди і для втіх, / Ми, ловлячи слізьми печальні зорі, / Співали гімни прадідів своїх» [52, с. 185]. Як бачимо, Дмитро Павличко крізь смислову призму псалма 136 прагне порушити проблему служіння ворогові в умовах політичного поневолення.

При інтерпретації псалма 136 Микола Карпенко майже не відходить від змісту першоджерела, проте влучно вжитими поняттями («рідний Краю», що дорівнює назві України) й лаконічними характеристиками («Руйнуйте, руйнуйте до самих основ!» – свідомий натяк на деструктивну політику більшовицької системи) тонко дає зрозуміти, що мова йде не стільки про біблійні, скільки про ненависні радянські часи:

«Сиділи ми й плакали – смуток труїв! –
над ріками у Вавилоні.
На вербах повішали арфи свої:
хіба ж до пісень у полоні?

А наших веселощів злих едомлян
жадало юрмисько пихате:
«Ану ж бо беріть свої арфи та нам
отецьких пісень заспівайте!»

В чужинській землі щоб виспівував я
на сором собі та облуду?
Забуде мене хай правиця моя,
як батьківську землю забуду.

Нехай онімію у рабстві й помру

як зраджу тебе, рідний Краю!..
Згадай нам, о Господи, кривду стару –
ту кривду, яка не вмирає.

«Руйнуйте, руйнуйте до самих основ!» –
кричали в помешканні Бога
едомські сини – аж холонула кров
всім нам біля серця живого.

О дочко гнобителів, маєш і ти
колись ограбована бути, –
й за Божим судом, справедливим, святим,
як ми, у кайдани закута.

Тоді у неволі нехай заспіва
для інших мучителька клята!
А ще як ухопить хто й порозбива
об скелю твої немовлята?!» [43, с. 205–206].

Не можна не погодитися і з думкою Дмитра Степовика в тому, що поет ретельно «підійшов до розуміння драматичних переживань людей, які жили в полоні кілька тисяч років тому. Полонені жінки й чоловіки не захотіли співати своїх пісень поневолювачам: «На вербах повішали арфи свої: хіба ж до пісень у полоні?» Дотримуючись майже дослівно тексту псалма, Микола Карпенко, як і в ряді інших псалмів, дає урок сучасним манкуртам і яничарам: не складайте панегіриків своїм визискувачам, завойовникам, гнобителям! Не співайте їм ні своїх, ні їхніх пісень! «Нехай онімію, у рабстві помру, як зраджу тебе, рідний Краю! Згадай нам, о Господи, кривду стару, – ту кривду, яка не вмирає» [62, с. 10].

Треба віддати належне поетові й за те, що він переспіваний текст наближає до українських реалій, подеколи вдаючись до використання назв, що підкреслюють точну географію тих чи тих описів природи, як, приміром, у псалмі 103:

«Стали води над горами в древні літа,
а Господь повелів – і побігли в долини;
і над ними верба промовля до калини,
і сім'я солов'їна до них приліта» [43, с. 157].

У переспівах Псалтиря Миколи Карпенка знаходимо чимало предметно-побутових і пейзажних деталей, що стосуються української дійсності. Переосмислюючи неймовірно важкий фізичний і духовний стан стародавніх юдеїв у вавилонській неволі, Микола Карпенко віднаходить загадкову (а чи загадкову?) схожість у долях біблійного та українського народів, які однаково терпіли гніт чужинців і нав'язану ними неприйнятну для бранців людиноненависницьку ідеологію. Так, у псалмі 105 читаємо:

«Не послухались ми – і в гріховний наш вік
неправдиве чинили, скривили дорогу, –
і зробилися ми неугодними Богу,
і на муки страшні нас Владика прирік.
Він чужинців покликав на землю батьків,
відступився від нас і віддав нас невірним, –
і мій гордий народ став на диво покірним,
вчився ходити у ярмах не гірше биків.

Наші ноги кайданами, били бичем,
у загонах тримали, як бидло-худобу, –
і втрачали поволі ми власну подобу,
і наш спів обернувся вселюдським плачем.
Ми звикали до шлей, не вилазили з пут,

бороною брехні нам кривавили тіло,
і слухняне безволля у душах сиділо –
аж до часу виповнення Божих спокут.

Упокорились думи, пригасли серця;
той у хитрощі вдарився,
той жив, як сновида...
І вмирали поволі наш гнів та обида,
і нам правив бовван за святого Отця» [43, с. 160].

Отже, високопоетичними переспівами Псалтиря український поет Микола Карпенко не тільки передав дух релігійної книги, а й надав окремим віршам виразного національного колориту.

Висновки до розділу 2.

Зверненням до Псалтиря Микола Карпенко підтвердив тисячолітню неперехідну увагу українських авторів до старозаповітної книги, її релігійного, історичного і пророчого наповнення. При цьому він сповна продемонстрував глибинне проникнення у зміст біблійного тексту і майстерно передав його поетичними рядками, повторивши творчий подвиг свого попередника Пантелеймона Куліша.

Розділ 3
«КНИГА ЙОВА» МИКОЛИ КАРПЕНКА ЯК ПОЕТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ БІБЛІЙНОГО ТЕКСТУ

Будучи першою з усіх повчально-поетичних книг, за спостереженням М. Карпенка, «Книга Йова», – «є одним із найвидатніших сотворінь філософської поезії предків» [9, с. 18], однак «герой її став навічно еталоном та зразком праведника» [9, с. 18].

М.Карпенко, тонкий знавець біблійного тексту, захоплювався «Книгою Йова», що приваблювала митця драматизмом думок, широкою гамою

переживань її головного персонажа та своєю глибиною. Поет писав, що воля Божа є воістину всемогутньою. Митець задається питанням: чи думав він раніше, що візьметься переспівувати біблійні книги? [9, с. 18] …Але здійснити цей задум було малоймовірно. Проте читав усе те, що стосувалося цієї теми. М.Карпенко розмірковував над тим, що з тих пір, як людина почала відрізнятися від тварини, вона почала бути релігійною, оскільки вбачала в природі щось таке, що було той бік дійсності, а для себе особисто бачила те, що перебувало по той бік смерті, яку людина не могла збагнути [9, с. 18]. Ернест Ренан у «Житті Ісуса» писав: «Те, чим були для мистецтва і язичницької літератури великі віки Греції, тим був вік Ісуса для релігії». М.Карпенко запитує: чому? І знаходить відповідь: тому, що вічна слава у всіх категоріях величі належть тому, хто поклав перший камінь, хто є у витоків усього [9, с. 18].

Актуальність змісту «Книги Йова» надихнула М. Карпенка на створення чудового переспіву. В її тексті сучасний читач відкриває безліч тих проблем, що поставали перед людьми та у далекому минулому. Д. Степовик слушно зауважив, що Книга Йова є книга контрасту: адже Бог випробовує людей на вірність. Людина, тобто Йов, живе з неймовірними труднощами й стражданнями, моральними й тілесними, однак не відмовляється від Бога, не зрікається віри в доброту Божу та в людинолюбство Бога.

Дослідник Є. Новицький наводить такі два основні тлумачення старозаповітної Книги Йова: найперше, з них «пов’язане з терміном «випробування». Для Бога було важливо переконатися, якою мірою Йов по-справжньому відданий Йому, а тому дозволив статися всім нещастям та бідам, що звалилися на голову праведника. Спочатку Йов обурився, а згодом, коли Бог сам почав розмовляти з ним, злякався і визнав себе винним. У кінці Бог щедро компенсував усе, що забрав, він подарував Йову нові стада, нових дітей, новий будинок,. Однчасно Є. Новицький зауважує, що саме таке пояснення є неприйнятним, адже досить легко побачити у такій ситуації величезні моральні вади. На переконання вченого, мучити невинного з метою переконатися в його

відданості – це вчинок, що не може узгоджуватися із твердженням щодо доброти Божої. Дослідник вважає такий вчинок негідним, що відданість, яку перевіряють є відданістю рабською. Він розмірковує на д тим, чи можна після того, як всі діти вірного загинули, втішати його тим, що народяться ще багато інших дітей [40].

А інше пояснення історії Йова, на думку Є. Новицького, є таким: «Жила людина, робила все за Божим словом. Але вважала сама себе «самодостатньою», приписуючи всі свої досягнення і заслуги собі, а не Господу. А коли звалилися на неї біди, коли втратила все, що тільки могла втратити, то почала зарозуміло вимагати від Бога відповіді. Однак для того і потрібними були усі страждання й нещастя, аби відкрилося її серце. Бог з'явився людині тій, і вона, зрозуміла, через страждання, яка неправа була, вбачаючи витоки своєї праведності у самій собі; людина покаялася – і була щедро своїм Господом винагороджена» [40].

Вочевидь, обидва тлумачення по-своєму повчальні, однак вони не враховують тих протиріч, що закладені у самому змісті Книги Йова. Тому вважаємо за потрібне насамперед звернутися до основних колізій у першоджерелі.

Старозавітна Книга Йова структурована як двоплановий твір. Вона поділяється на прозову й поетично-драматичну частини. Пролог та епілог написані прозою.

У пролозі йдеться про те, як в землі Уц (що на півдні Мертвого моря) жив-був непорочний та богобоязливий чоловік на ймення Йов, у нього була велика родина й чимале багатство. Йов був задоволеним усім та жив щасливо. Одного разу Сатана постав перед Богом та попросив у нього дозволу, аби наслати випробування на Йова, з метою довести, що той дотримується заповідей Божих лише тому, що Бог дарує йому всілякі блага. Всевишній дав дозвіл на це випробування, і згодом на Йова посипались різні нещастя: крадіжка його волів і ослиць, потім вогнем знищило стадо овець, слуг закололи мечами, забрали верблюдів. А коли Йов дізнався про те, що великим вітром знесло його будинок,

що під його завалами загинули семеро синів та три доньки, то він у жалобі розірвав на собі одяг, постриг волосся, упавши на коліна, почав молитися Богові:

«З утроби матері нагим я уродився –
Отож нагим і в землю поверну!
Бог дав мені – Бог і забрав у мене…
О Господа ім'я – пробудь благословенне!» [29, с. 15].

Згодом тіло Йова почало вкриватися проказою, тому він сів у попіл і черепком почав зшкрябувати свої рани. Жінка намагалася умовити Йова відмовитися від непорочності, переконувала у тому, щоб Йов ганьбив Бога. На це Йов відповів дружині:

«Один лиш безум думає отак,
Так говорити може тільки безум…
Як добре Бог дає – то ми умом тверезим
Радіємо! А зле – не приймемо ніяк?..
Та доки я хоч пальцем ворушу –
Довірюсь Богові, ні словом не згрішу» [29, с. 16].

Основна частина Книги Йова поетично-драматична, вона містить три цикли бесід Йова та його трьох друзів, які, почувши про нещастя Йова, прийшли до нього. Це були Еліфаз, Білдад і Цофар. Вони намагались втішити свого товариша. Однак хвороба настільки змінила Йова, що друзі спочатку навіть впізнали його. А коли впізнали, то заплакали. Тоді Йов почав проклинати своє народження у страшних муках:

«Хай загине той день, що я в ньому родився,
І та ніч, що сказала: – Зачався чоловік!..
Нехай стане той день та й навік темнотою,
Нехай Бог з висоти не згадає його –
Не являє над ним ані світла свого,
Ані милістю вже не огорне святою.
Бодай темрява й морок його заступили,

Бодай хмара над ним пробувала завжди –
Й не лишались у нім ані людські сліди,
Ані предків далеких священні могили…» [29, с. 11].

Після почутого друзі висловили свої міркування щодо страждань Йова. Першим висловився Еліфаз, який вважав, що Бог безмежно добрий, а тому він не примусить нікого безвинно страждати. А тому виходить, що Йов є грішником: «Пригадай, хіба гинув невинний коли? / Чи судилася праведним мука?..» [29, с. 24]. Еліфаз пропонує Йову повернутися до праведного шляху, і тоді Бог його врятує.

Інший товариш Білдад, посилаючись на справедливість Бога, доходить висновку, що Йову необхідно покаятися й навернутися до Бога. Він вважав, що Господь насилає на нього випробування не без причини, оскільки він не може свою справедливість вивернути навиворіт. На думку товариша, причина страждань Йова у гріху, а тому йому потрібно покаятися, і тоді каяття зробить щасливим Бога. Цю думку підтримав Цофар:

«А, можливо, Бог від тебе
Вимагає менше значно,
Ніж того насправді варті
Усі прогріхи твої» [29, с. 32].

Однак Йов відкинув усі поради своїх друзів та намагався все-таки довести, що він невинний, що він не знає, чому йому доводиться так страждати, адже він не вчинив ніякого зла. Йов до того ж не розумів, чому злочинці та грішники в достатку. Однак друзі не відступалися від своїх тверджень і, незважаючи на заперечення Йова, продовжували доводити, що страждають лише грішники, оскільки страждання можуть бути винятково карою за провину людини.

Тоді у суперечку вступив Елігу. Він, засуджуючи Йова за самовиправдання, одночасно піддав осуду думку товаришів про те, що там, де є страждання, там має бути й гріх. Щоправда, на думку Елігу, страждання стають

покарою за гріх, проте ж страждання можуть спонукати злочинця відмовитися від гріховного вчинку чи зупинити праведного. Елігу звинувачує свого друга:

«Йов немудро говорить, бо наполяга:
Учиніть мені суд, щоб на рівних із Богом! –
Замість скласти уклін перед Божим порогом,
Якщо праведний дух ще душа зберіга…
То чи це учинив ти за право своє,
Як сказав: «Моя праведність більша за Божу!» [29, с. 79].

Стверджуючи, що мудрість Божа неосяжна, Елігу вважає справедливість Божу незаперечною, «добрий Бог наш – нікого Він не відкида» [29, с. 77]. Адже людина не може збагнути до кінця Божого промислу так, як і не може збагнути величі Божої і намірів Творця:

«Бог вчиняє діла, що не тямимо ми, –
Ми ж, буває, не знайдемо жодного слова,
Щоб лягало зерном, а не так, як полова,
Щоб, як слово Його, повторялось людьми.
Ось за хмару світило зайшло – і нема,
А Він вітер нашле – і очистить світило…
І тебе ось як бурями перекрутило,
Та з тобою ще Він – і душа не німа.
Він ще суду суворого стримує грім,
Він в надії, що Йов сам розумно розсудить, –
І страждання твої тим полегшені будуть…
Не гнівім, а молитву Йому сотворім!» [29, с. 83].

Голос Бога пролунав після слів Елігу. Бог указував на досконаліть, а також на тайну сотворіння світу. Він сказав, що людина не здатна осягнути усіх явищ світу. Володар і творець світу дорікає Йову, показуючи немічність людини та її безпорадність перед силами природи, її безсилість:

«…сходив коли до морських ти джерел

Чи спускався на дно щонайглибшого глибу,
Куди навіть морську не пускаю я рибу;
А чи легко у небо злітав, як орел?
Чи для тебе були брами смерті відкриті,
Чи широкість землі ти оглянув, як Я?
Розкажи, якщо знаєш, як сила твоя, –
Звідки світ цей постав од найпершої миті?..
Де дорога, що світло на ній пробуває,
А де місце для темряви, де її дім,
І границі й стежки? Пошукаймо ходім –
Звідки довшає ніч, звідки день прибуває?..
…А хто в голову мудрість людині вклада,
Серцю розум дає, почуття й хвилювання?
Що ж ти скажеш тепер на мої запитання? –
Ти ж бо кликав Мене, ти ж бо прагнув суда!» [29, с. 86].

Співрозмовники дають можливість Йову зрозуміти, що над усім світом панує лише Божа мудрість. Адже Бог допомагає народжуватися диким козам, він дає здобич левиці, а дикому ослові – свободу, він дає швидкість ніг страусу, а коневі дає силу. У світі, що створений Богом, панує цілковита гармонія. А тому Йов повинен прийняти, що у світі панує дивовижна закономірність, яка є незрозумілою для людини. З огляду на це обов'язком людини є визнати мудрість Божу, підпорядкуватися таємничому плану світу, а також вірити у те, що страждання людські мають сенс та мету. Людина лише в тому випадку може повстати проти Бога чи засумніватися в його справедливості, якщо стане такою ж могутньою, як Бог:

«Кожній тварі я дав певний норов і путь,
Кожна пташка дрібна Мною в небо піднята…
То чи буде ставати зі мною на прю
Нерозумний огудник, що праведність втратив:

Сперечається з Богом, – як з другом, як з братом,
І Небесному вже докоряє царю?!.» [29, с. 84].

Йовові соромно, він не може знайти відповіді, він страждає через те, що сумнівався:

«…Що ж Тобі сказати маю?
Я кладу свою долоню на підбурені вуста,
І глибокий мене сором, і глибокий біль проймає,
Що не так, як сподівався проживу свої літа…» [29, с. 85].

Всевишній просить Йова не сумніватися в його силі, оскільки Його творіння є для блага світу. Адже кожен звітуватиме перед Богом за сподіяне. Адже людина лише тоді може дорікати Богові, якщо б вона була такою ж могутньою, як Бог:

«Хочеш далі порушувать право моє,
Винуватить Мене, щоб суда обминути?
Коли маєш потугу ти Господом бути, –
То візьмися і звершуй бажання своє!» [29, с. 86].

Тоді Йов щиро кається, схиляючись у смиренні й благоговінні перед Богом:

«…Справді, віще слово Боже: мудрість –
то є страх Господній,
Ну, а розум – своєчасно відступитися від зла!..
І послухаюсь я Бога, і збагну я без лукавиць,
І відкину я гординю, чванства помисли дурні…
Так, не все я в світі можу, не творець я – виконавець,
А творець – лиш в межах того, що дозволив Ти мені.
Визнаю Твою я силу, в попелі й пилюці каюсь.
Одного прийнять не можу, не погоджуюсь ніяк;
Поки житиму на світі – одного лиш не зрікаюсь:
Я усе ж таки людина, а ніякий не черв’як!» [29, с. 92].

Миколі Карпенкові дуже точно вдалось передати драму життя Йова, що закінчилася перемогою і тріумфом, які полягали в подарунку від Бога за відданість, вірність і любов:

«І споглянув Бог на Йова – в першім стані посадив,
І послав йому на рани, як бальзам, цілющі ліки,
І майно йому подвоїв, і дітьми нагородив…
Поприходили до Йова всі брати його і сестри,
Попередні всі знайомі в його домі їли з ним,
Головою похитали над усім, що перенести
Довелось в стражданнях Йову, що спливало сном страшним.
А Господь, благословивши праведного днів останок,
Прихилив до Йова долю, аби щедрою була…
Звільна гоїлися струпи на важких душевних ранах…
Й кров помолоділа – тепло в жилах потекла …» [29, с. 98].

Тоді Йов здобув близькість до Господа-Заступника знову. Він сперечався і нарікав, однак до останньої хвилини не покидала надія його, що Бог відкриє свій лик йому. І його надія здійснилась. У присутності Бога усі питання відпали самі собою. Цю тайну словами не зумів виразити навіть великий вчитель віри – автор Книги Йова. Остаточна відповідь буде подана в Одкровенні про перемогу над смертю, про воскресіння мертвих, про прихід у світ Спасителя. В цій біблійній оповіді зображено людину, що перебуває в темряві невіданні. Проте, будучи у цій темряві, людина не втрачає віри та надії. Вона шукає правду не в людей, а шукає її в Бога. І з метою показати внутрішню правоту Йова, поет завершує книгу щасливим фіналом.

У такій поетичній формі М. Карпенко передав зміст та смисл біблійної книги. Поет, зрештою, не обмежився лише переспівом. Згодом у книзі споминів, що має назву «Десь на дні мого серця…», він зауважив: «Але в тім і вічний смисл життя – трудитися і розмірковувати, запитувати і відповідати – і знову трудитися. І знову мучитись невирішеним. А коли не стає ні сил, ні вміння –

уповати на вищу мудрість, на Бога, на його ласку і милосердя – і в тім черпати нові сили для милосердя у власній душі, для взаємопідтримки. Так навчає історія, так навчає і „Книга Йова" – поема анонімного автора середини першого тисячоліття до нашої ери. По-різному дивляться на цю книгу впродовж століть. І сьогодні ми теж запитуємо: що це – повчальний твір для читання віруючим, філософсько-поетичний трактат з проблем скептицизму чи бунт людського розуму, який заперечує тиранію догми?..» [22, с. 17].

Саме Біблійна Книга Йова навіяла поета на філософські роздуми. Насамперед він задумується над сприйняттям образу Бога в умовах сьогодення. З цього приводу він зауважував: «Стає все очевиднішим, що традиційний образ Бога в очах сучасної людини не співпадає ні з знаннями, ні з її уявленням про добро і зло. Звільняючись від темного страху перед стихійними силами природи і заперечуючи соціальне зло, людина нового часу все частіше кличе Бога на суд свого розуму. Чим же має скінчитися цей суд між Людиною і Богом? Примиренням – відповідають сучасні богослови. В давній давнині, мовляв, щось подібне уже відбувалося, і це описано в старозавітній „Книзі Йова". Її герой також повстав проти Бога і спробував посперечатися з Ним як рівний з рівним. Але спір скінчився примиренням – примиренням на основі більш вірного й піднесеного уявлення про вселенське Божество. Йов зрікся свого бунтарського виклику і покаявся. І людям варто й нині узяти за приклад біблійного Йова. Як і древній Йов, ми маємо визнати свою недосконалість та обмеженість нашого розуму перед всемогуттям і вищою мудрістю Творця, пройнятися любов'ю до Нього. Бо тільки в такім визнанні людина може знайти душевний мир і спокій» [22, с. 17].

На думку М. Карпенка, Книга Йова і в наш час зберігає свіжість своїх думок: «Таким чином нині здійснюється ніби друге прочитання „Книги Йова" дослідниками різних напрямків. Герой біблійної книги, кажуть вони, говорить мовою нашого покоління, яке «проткнуло мильні бульбашки віри 19 ст. в безкінечну здатність людини до прогресу й добра – через розповсюдження освіти

і техніки» – і в результаті втратило всі свої ілюзії: сьогодні ми боїмося наявності ядерної зброї, нас жахає можливість екологічних катастроф, як і моральних та соціальних. А безкінечні «великі» і «малі» війни, а все частіші і загрозливіші теракти? А бажання сильних підкорити слабших – і людей, і народи, і держави? То де вихід, опора й порятунок?» [22, с. 18].

Отож, невідомий автор біблійної поеми про Йова ставить основні питання щодо буття і заперечує традиційні відповіді на них так само, як і наше покоління. М.Карпенко слушно акцентував: «Йов пережив страшне почуття безсилля і самотності в світі, він молився до Бога і докоряв Йому як захиснику і праведному Судді, навіть засумнівався в тому. Але за всієї глибини своїх мук і страждань відчув «велику радість від усвідомлення присутності Того, хто рухає і зігріває світи». Людині ж бо так хочеться мати надійну і вічну опору – хоча б навіть вона стояла потойбіч наших власних інтересів, і навіть не втручалася в людські справи, в людські долі, а рятувала душу і совість!..» [20, с. 16].

Направду, так відбувається внутрішнє преображення головного героя оповіді: усвідомлення страждань багатьох людей примушує його піднятися над власним горем, а цей нещасний мученик відчуває себе начебто представником усіх стражденних та покривджених. Тому не випадково деякі дослідники вбачають щось спільне між Йовом та Прометеєм. За всіх відмінностей, обидва ці образи утілюють в собі одну й ту ж ідею – це бунт людського розуму, во ім'я любови до людей і проти будь-якого вияву тиранії. Так само знаходять також дещо спільне між Ісусом Христом та Йовом: Ісус Христос в ім'я любови до людей та їх спасіння зазнав страшні муки і був розп'ятий.

Тому не могла М. Карпенка не схвилювати ця книга, передовсім своїм глибоким драматизмом як подій, так і думок, почуттів, своєю мудрістю та пристрастю вистражданого слова. Внаслідок цього й народилась чудова трансформація біблійної оповіді. Д.Степовик робить такий висновок: «Це – висока поезія, гідна Біблії! І хоч не всі розділи у цій великій за розміром і змістом книзі переспівані дослівно, але автор обрав оптимальний, обміркований до

деталей, в межах поетичного ключа, шлях опускання ряду місць з оригінального біблійного тексту, зокрема, нарікання Йова на свою нещасну долю, в яких віддзеркалено фольклорну традицію розпачливих голосінь і ридань народів Сходу» [39, с. 13].

Цікавою є думка й самого поета з приводу роботи над своєю книгою: «Спершу я думав обрати улюблену свою форму – цикл віршів. Але, розпочавши роботу, вже не міг щось оминути в цім хвилюючім і потужнім творі – і написав, за його мотивами, свою книгу, свою поему про багатостраждального Йова. Отже, це не дослівний переклад-переспів, хоч я й намагався, по можливості, все в ній зберегти. В процесі ж роботи над нею і сам я переймався глибинним розумінням гуманізму віри, і прагнув, аби й моє слово сприяло цьому, особливо, коли додавав щось від себе, переважно наприкінці книги» [21, с. 16].

Подібної думки щодо особливостей обробки М. Карпенком дотримується Д. Степовик, відзначаючи: «В ідеальному випадку варто було б дослівно поетично переспівати цілу Книгу Йова, на взірець Шевченкової поезії «Ісая. Глава 35», де на поетичні ноти покладено кожен рядок біблійного тексту. Микола Карпенко обрав іншу тактику – деякого дистанціювання від буквального слідування за текстом. Проте він компенсує це дистанціювання багатством і насиченістю контексту свого переспіву. В результаті майже всі істотні деталі враховані і повнота змісту біблійного оригіналу не порушена. Важливо те, що в переспіві нема порушень цілісної ідеї Йовової Книги. Богословський контекст враховано й підкреслено за рахунок деякого утиснення сюжетних подробиць» [39, с. 11].

Висновки до розділу 3.

Отож, обробка біблійної Книги Йова під майстерним пером М. Карпенка набула чудової поетичної форми, будучи обрамленою різнокольоровими мовними барвами. До того ж вона є першою в українській літературі повною обробкою біблійної книги. Відомо, що деякі її фрагменти переспівувані у творчості Т. Осьмачки і П. Тичини.

Розділ 4
КНИГА ЕККЛЕЗІАСТА
У ПЕРЕСПІВАХ МИКОЛИ КАРПЕНКА

М. Карпенко завершив роботу над «Книгою Йова» на початку вересня 1991 року. Праця забрала у поета рівно сорок днів, у зв'язку з чим автор заважив: «Біблійний текст мовби розкрився переді мною: глибокий, але прозорий, він був ніби ота вода в чистім потоці, коли на дні видно майже кожну піщинку. Потрібні слова приходили не з примусу-покори, а світло й радісно творили-ткали за рядком рядок. І не раз тоді згадав я і повторив про себе десь почутий вислів, що поезія – це найкращі слова в найкращому порядку! Та й хіба може бути інакше, коли йдеться про святе?..» [20, с. 17].

Ідея переспівати Книгу Еклезіяста виникла в поета під впливом вдячних читачів його чудових обробок псалмів. Поціновувач творчості М.Карпнка Василь Гуменюк писав поетові: «А чи не візьметесь за «Еклезіяста»?.. В «Литературной газете» за 24.10.90 був надрукований чудовий парафраз цієї книги, зроблений Германом Плісецьким. Переконаний, що по-українськи, натхненна силою Вашого поетичного слова, вона звучатиме іще величніше. Дай, Боже, щоб зійшло на Вас таке бажання і творче натхнення! З повагою, Василь

Гуменюк, кандидат біологічних наук зі Львова» [20, с. 17]. Тоді М.Карпенко зважився переспівати «Еклезіяст». Поетові вдалося зробити це за п’ять днів: 25 – 29 вересня 1991 року. З цього приводу воістину великого поетичного подвигу Д. Степовик висловив міркування: «Справді, тут діяло натхнення Боже: переспів за силою правди, духу, за красою слова просто вражає! Виконати таку інтелектуально напружену літературну працю за такий стислий термін – тут явно спрацювала Божа поміч!» [32, с. 8].

Цей переспів – майже дослівний, лише М. Карпенко додав ще два рядки до першої строфи у першому розділі:

«– Марнота все, – сказав Еклезіяст. –
Марнота все, марнота наймарніша!
(А ти іще кохаєшся у віршах,
а ти збираєшся іще топтати ряст?).
Немов суха обламується віть –
отак падуть, відбувши, покоління:
приходять і вертаються у тління –
і лиш земля споконвіків стоїть.
Та сходить і заходить сонце ясне, -
а після знов на сході зацвіта!
На південь вітер дме –
на північ поверта:
отак він кружеляє і не гасне.
Потоки всі у море упадуть,
а море не наповниться надміру,
до рідного вертають ріки виру,
щоб знов до моря вирушить у путь.
Всі речі повні труду, та однак
людина все не зробить і не скаже;
і вухо не наслухається наше,

і око не надивиться ніяк;
не зміря землю, небо осіянне –
яких би меж далеких не сягло...
Все буде згодом, що й раніш було!
Повік нове під сонцем не постане.
Дивись, Еклезіясте, – ось нове!
Та вже воно і од віків бувало,
і, може, наших предків хвилювало, –
а для живих і в згадках не живе.
Їх не тримає пам’ять:
розлились,
спливли туманом згадки про минуле...
Невже отак, як предків ми забули,
і нас не пам’ятатимуть колись?..» [29, с. 102].

Відомо, що Книга Еклезіяста є однією з найпізніших частин Старого Завіту. Хоча вона написана від імені древнього царя Соломона (це X ст. до н. е.), однак її псевдонімність є безсумнівною. Вже у VII ст. було відзначено особливості мови Екклезіаста, які відрізняють її від мови періоду часів Соломона. Сьогодні більшість учених вважає, що вона створена десь у 300 році до нової ери.

Оригінальна назва книги – Когéлет, що можна перекласти як проповідник, «людина, що говорить у зíбранні». Саме так передав зміст заголовка грецький перекладач, у якого книга має назву Екклезіаст (від грец. екклезіа – зíбрання). Інші дослідники вважають, що це слово має значення «збирач приказок», «збирач думок».

Книга Екклезіаста викликає подив не лише завдяки своїй поетичній потужності, але й тим, що у ній панує глибокий важкий песимізм, що різко контрастує зі змістом інших книг Біблії. Фразою «Усе марнота (усе суєта)» відкривається Книга Екклезіаста. Ця фраза може збити (чи збиває) з пантелику

навіть людей стійких переконань. Автор орієнтується на спільну майже для всього стародавнього світу картину Всесвіту, яка є статичною, безпросвітною, де у всьому панівним є закон вічного повернення.

Д. Загул переспівав чотири з дванадцяти розділів Книги Еклезіяста. Очевидно, що він спеціально обирав для переспівів ті місця біблійної книги, що найвиразніше пройняті роздумами щодо сенсу людського буття. Мабуть, ця проблема до певної міри була пов'язаною з тими світоглядними питаннями, що хвилювали й самого інтерпретатора на той час.

Д. Загул з першого розділу Книги Екклезіаста переспівав вірш 1 – 18, в якому вихідною темою є: «О суєта над суєтами! Все создано для тлі» [9, с. 182]. Автор передає власні думки в такому песимістичному сенсі:

«Все суєта під небесами,
Все порох на землі.
Яка користь для чоловіка,
Що так працює він,
Як всі діла його од віка
Вкриває тлін руїн?
Бо рід за родом вимирає,
Летить за роком рік,
А небо синє і безкрає
Не рушиться вовік» [9, с. 182].

Д. Загул, як і М. Карпенко, дуже близько дотримувались першоджерела та точно передали основні його ідеї, однак при цьому вони послуговувались власною художньо-образною системою.

Є в сучасній українській літературі ще один оригінальний переспів Книги Еклезіяста. Його здійснила вінницька поетеса Тетяна Яковенко. Наведемо уривки першого розділу інтерпретації авторки:

«Марнота все.
Марнота із марнот,

Марнота над марнотами земними –
Бездумний потяг до земних щедрот
На втіху плоті смертної людини.
Де ж користь та і в чому той хосен
Людського труду ревного під сонцем.
Коли усе – минуще, геть усе –
Від кам'яниць – аж до хистких емоцій?
Минають покоління і віки,
І плач, і радість, і любов, і відчай,
І спогади, солодкі і гіркі,
Одна земля на світі віковічна!
Виходить сонце на небесний пруг
Та й знов заходить геть за видноколо
І поспішає обійти навкруг,
Щоб знову народитися на волі.
На південь дмуть розвернені вітри
І знову повертаються на північ,
Згори – донизу, знизу – догори
Кружляють у сплетінні біло піннім» [30, с. 9].

Д. Степовик слушно зауважує, що є між переспівами М. Карпенка і Т. Яковенко багато подібного (зокрема в спробах передати тонкощі еклезіястових над життям спостережень), однак є також багато відмінного в засобах поетичного мовлення. Микола Карпенко дотримується сонетної манери віршування та веде від першого до останнього розділу цю манеру, у той час як Тетяна Яковенко більш велемовна, різноманітна. Авторка навіть застосовує в межах одного розділу різноманітні системи римування та ритміки. Переспіви письменниці переливаються, наче потік гірської кришталевої води: вони то як бурхливе, контрастне бурління, майже барокове завихрення, а часом як тихе плесо, що має повільну течію слова й думки [27].

Сподівання на зміну буття, що ними проникнута Біблія, в Еклезіяста відсутні. Не раз порушувалося питання: навіщо упорядники Біблії включили до неї таку меланхолійну поему, в якій наголошено на «марноті» (синонімами є: «суєта», «облуда», «омана», «ілюзія»), а отже на ефемерності (короткочасність, недовговічність), на безплідності усіх людських діянь?

Більшість інтерпретаторів вважають, що Еклезіяст було включено до зібрання священних писань у якості своєрідного контрапункту, попередження, діалектичного моменту розвитку усього біблійного світогляду. Напочатку цей світогляд вбачав в земному благополуччі символ небесного благословення. Саме цим майже абсолютизувалася цінність успіху, багатства, продовження роду у дітях тощо. Однак у певний момент з'ясувалося, що такі цінності аж ніяк не є абсолютними. Потрібно було шукати інший смисл людського буття – духовний. У контексті всієї Біблії Еклезіяст має значення тієї граничної межі, з якої розпочинаються всі пошуки. В книзі зафіксовано також і житейську мудрість, а також плоди роздумів, людський досвід людини, яка багато чого побачила та витерпіла на своєму віку.

Усе-таки звернімося до змісту Книги Екклезіаста та спробуємо окреслити коло тих питань, що в ній порушено.

Основна тема Книги – щодо сенсу людського життя – сформульована у перших рядках її: «Марнота марнот – геть усе марнота. Що за користь людині з усіх її трудів, які вона завдає собі під сонцем?» [2: 2–3]. Отож, у чому сенс життя людини? В який спосіб повинна вона прожити своє життя на землі, аби бути задоволеною та щасливою? Такі найважливіші світоглядні питання перебувають у центрі уваги автора Книги. Відповіді на них надто песимістичні.

Автор не створює систематичного учення. Власні погляди про сенс чи бездумність життя він висловлює у невеликих розділах (яких 12 у творі), що не є пов'язаними логічною ниткою між собою.

Однак книга, як на нас, має засадничі положення.

«Покоління відходить, й покоління приходить,

А земля вічно стоїть!
І сонечко сходить, і сонце заходить,
І поспішає до місця свого, де сходить воно.
Віє вітер на південь, і на північ вертається,
Крутиться, крутиться він та й іде,
І на круг свій вертається вітер…
Всі потоки до моря пливуть, але море –
Воно не наповнюється:
До місця, ізвідки пливуть ті потоки,
Вони повертаються, щоб знову плисти!
Повні труду всі речі, –
Людина сказати всього не потрапить!
Не насититься баченням око,
І не наповниться слуханням вухо…
Що було, воно й буде,
І що робилось, буде робитись воно, –
І немає нічого нового під сонцем!..
Буває таке, що про нього говорять:
“Дивись – це нове!”
Та воно вже було від віків,
Що були перед нами!» [2: 4–11].

Книга Еклезіяста є сповіддю конкретної людської особистості, що пізнала усі розкоші й зваби світу. Ліричний герой Книги за своє життя був наділений царською владою, незліченним багатством, великою мудрістю, він будував міста

й палаци, створював водоймища, купував рабів, співаків, саджав виноградники, звеселявся вином, втішався жінками. Цей епізод майстерно переспіваний Дмитром Загулом:

«Я став чинить діла великі,
садив і будував.
Що мали всі царі, владики –
я втроє більше мав.
З чужосторонніми квітками
розкішнії сади,
Водопроводи і фонтани,
басейни для води,
Багато слуг у мене було,
невільниць і рабів,
Коров, слонів, верблюдів, мулів,
овець, козлят, волів…
Я мав найкращі колісниці,
побіду на війні.
Царі далекі і цариці
скорялися мені.
В моїх теремах нудьгувало
наложниць без числа.
Срібла і золота немало
війна мені несла,
Дорогоцінних діамантів

з покорених вінків,

Без ліку мав я музикантів

і славних співаків.

Чого б душа не забажала,

я їй не відмовляв,

А серце радощів не знало, –

і все те я прокляв.

Що варта і всесвітня слава

для смертного життя?

Одна мана, одна забава,

Суєтна суєта» [9, с. 187].

Осмислюючи усе, що відбувається у цьому світі, Екклезіаст доходить такого висновку: ніщо не здатне ощасливити людину. Вона марно намагається набратися мудрості, її доля не відрізняється від долі нерозумного, адже обох чекає смерть, адже нема згадки повік-віки ні про мудрого, ані про дурного, а уже у найближчій будучині усе буде забутим. І точно як мудрий, так і дурний умре [2: 16].

Якщо людина дістане багатство, цим лише збільшаться її клопоти, кожен день людини буде охоплений страхом втрати, а це, зрештою, стане набутком того, хто до цього не доклав ніяких зусиль і старань: «І зненавидів я ввесь труд мій, яким, було, трудився під сонцем, тому що залишу його іншому, що буде по мені. А хто знає, чи він буде мудрий, а чи дурний? Однак орудуватиме всім моїм трудом, що ним трудився я та мудрував під сонцем. І це теж – марнота. Ось чому зневірилось моє серце в усім моїм труді, що ним трудився я під сонцем. Буває бо чоловік, який трудився розумно, вміло та з хистом, однак лишає свою частку чоловікові, що не трудився над нею, – це теж марнота й велике зло» [2: 18–21].

Достатньо грошей не дістає той, хто любить гроші, однак і багач не забере свій маєток в могилу: «Як вийшов з лона матері своєї нагий, так і повернеться; нічого не візьме за свою працю, щоб понести в руці з собою. Це теж болюче лихо: яким прийшов, таким і відійде! Яка ж йому користь, що працював на вітер?» [5: 14–15].

В українській бароковій поезії такі ідеї щодо багатства/бідності були дуже популярними. Зокрема, один з найвидатніших представників барокової поезії Кирило Транквіліон-Ставровецький у творі «Лѣкарство розкішником» (сучасний переклад – «Ліки розкішникам цього світу»), розмірковуючи про смисл людського буття, веде мову про тлінність суєтного життя і про невблаганність смерті. У вірші, що побудований у формі монолога-плачу, дорікає «смерті страшній нежданій» покійник за те, що смерть його «багатого пана» забрала з життя передчасно. Його не врятувало багатство від смерті. Колишній багатій скаржиться: «Скарби мої розхапані й побрані». К. Транквіліон-Ставровецький, щоправда, більший акцент у стилі свого часу робить в бік аспекту життя/смерть, проте й ідеї Екклезіаста щодо марності прагнень людських до багатства, оскільки це не вирятує її з тенет смерті, це чітко простежено в згаданому вірші, а особливо у його заключному розділі:

«О смерте сліпая
І глухая!
На персони преславні зовсім не зважаєш,
Перед жалістю нашою вуха свої затикаєш.
О смерте, такую вже злостивую природу маєш,
Ні на чий плач нині не дбаєш, ані поглядаєш,
Всіх заодно береш
І до темного гробу ведеш,
І на покорм хробацтву кладеш.
О смерте гнівлива,
Сила твоя страшлива!»

Автор намагається довести даремність зусиль людини оволодіти знанням, оскільки суть речей є недосяжною: «Як би чоловік не силкувався, не може їх дослідити. Та й мудрий теж, навіть коли думає, що знає, не може їх дослідити» [8: 17].

Екклезіаст каже, що даремно людина віддається насолодам і веселощам, вони не приносять задоволення чи користі. Щодо стосується жінок, то він вважає, що їх взагалі краще обминати: «І я дізнався, що жінка гіркіша від смерти, що її серце – тенета й петлі, а її руки – пута. Хто Богові вгоден, той вирветься від неї; а грішник ускочить у її руки» [7: 26]. Микола Карпенко так у своєму переспіві трансформував цю думку:

«…Знав я й гіршу від смерті оманливу річ:
уподобавши жінку, я в пастку потрапив, –
у марноту жаги своє серце я квапив
і запрагнув я день обернути на ніч,
бо найкраще цілунки палили вночі…
Її ж серце – тенета, а руки – кайдани:
Тільки добрий у Бога – рабом їй не стане,
а всім грішним – навік ті солодкі плачі!
З-поміж тисяч знайшов я ту жінку одну,
Відірвавсь від землі і піднявся на крила…
А вона, та одна, мені душу спалила,
обірвала в мені найдорожчу струну:
до других не втекла, але й другом не стала –
не мостила гнізда для дітей, для сім'ї…
Прилітала вона, як я кликав її,
а опісля у вирій у свій відлітала.
І насправді те все – лиш марнота й мана,
хоч, як пристрасть палила, – не знав я упину, –
бо на праведну путь Бог поставив людину,

але вигадок всяких шукає вона!..» [29, с. 117]

Екклезіаста охоплює розчарування, коли він бачить, що добро не завжди віддячене добром, коли нечестиві живуть у задоволенні, у той час як страждають праведні. Тобто на землі немає місця Божій справедливості, а суд не завжди вчасний: «Усе я бачив за днів моєї марноти: і праведника, що у своїй праведності гине, і безбожника, що у своїй безбожності довгий вік тягне» [7: 15]. Однак мудрець у цій безнадії радить пам'ятати про малі втіхи, які даровані людині, він навіть пропонує власні життєві правила:

«Ліпше добре ім'я, ніж дорога олія; день смерті, ніж день народження;

Ліпше йти у дім, де плачуть, ніж у дім, де бенкетують;

Ліпше слухати догану мудрого, ніж пісні дурного;

Насильство чинить мудрого дурним, а подарунки псують серце;

Ліпший кінець справи, ніж її початок;

Ліпше покірний духом, ніж гордовитий;

І в біді, і в радості – будь байдужим;

Не поспішай гніватися, бо гнів гніздиться в серці дурнів;

Не квапся казати, що колишні часи були ліпші, ніж теперішні, бо то не мудрість підкинула тобі це питання;

Ліпша мудрість, ніж спадщина;

У день щастя будь щасливим, а в день нещастя – розважливим: Бог однаково створив і цей, і той день, щоб ніхто не міг знати, який буде після нього…» [1].

Микола Карпенко, писав, розмірковуючи над суттю його вчення Еклезіаста:

«…Еклезіяст і він же Когелет,
чи, як сказать по-наськи, Проповідник,
залишив нам цей твір, шаноби гідний,
як мудрості багатолітній мед.
Неперебутня бесіда й жива!

такі ідуть до нас не гостем частим…
Лиш істинні, правдиві лиш слова
записані отут Еклезіястом!
Він дослідив, і зважив, і довів:
людині труд судився, щоб не впасти…
У всіх творців непроминущих слів,
у проповідників – один-єдиний Пастир!
…А ще від нього отака наука,
нам на пораду істина оця:
громадить книги – не складеш кінця,
знання ж громадить – то для тіла мука!..» [29, с. 127]

Для пом'якшення враження від такої песимістичної книги, древній невідомий письменник подав до неї Епілог, що проникнутий уже цілком іншим духом. Микола Карпенко подає такий переспів цього епілогу:

«Послухаймо і підсумок всьому:
ти Бога бійся, заповіді Божі
сповняй лиш так, як це людині й гоже,
увіруй в Нього і молись Йому.
Живи по-справедливому отут,
бо добре й зле, твоє і ревне й кревне,
якогось дня Бог приведе на суд –
і явним стане все, що потаємне!» [29, с. 125]

Завершальні рядки видаються дещо чужорідними, порівняно із основною частиною книги Еклезіяста. Річ навіть не у тому, що, очевидно, слова про мудрість додані переписувачем чи редактором, а в тому, що сама думка, яка висловлена у цих віршах, не випливає із тексту писання. Заклик боятися Бога начебто вставлено з метою, аби пом'якшити враження від базового змісту книги, що в ньому звучить думка щодо абсурдності людського життя.

Висновки до розділу 4.

Таким чином, у загальнобіблійному контексті принципово важливим є те, що розчарування Еклезіяста не обминає й релігійності, зо було йому сучасною. Закликаючи наостанку жити, з пам'яттю про Творця свого, Еклезіяст веде мову про те, що навіть пам'ятання про смерть, що розлучає тіло з душею. І цей пасаж, в якому йдеться про найголовніше, теж закінчується загальним рефреном щодо того, що все є суєтою. Цей факт робить книгу Еклезіяста підсумковою насамперед для духовної й релігійної історії людства старозавітного. В уявленні Еклезіяста уся глибина старозавітної релігії є майже такою ж безжиттєвою, як і світське життя людини. Отже, переспів Книги Еклезіяста авторства М. Карпенка можна вважати найкращою біблійною обробкою української літератури.

Розділ 5
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «БІБЛІЙНІ ПЕРЕСПІВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ»

Висвітлення питання, винесеного в назву розділу, має велике історико-культурне значення. Адже йдеться про те, як на теренах України утверджувалося християнство та поширювалися його основні ідеологічні книги. Крім того, це допомагає розкрити основні чинники розвитку нашої національної культури, зокрема освіти й літератури. Тому розгляд зазначеної теми вчителеві доцільно розпочати із розповіді про основні переклади Біблії чи окремих її книг церковнослов'янською і староукраїнською мовами, зокрема звернувши увагу на Остромирове Євангеліє (1056–1057), Пересопницьке Євангеліє (1556 – 1561), Острозьку Біблію (1581) та ін.

Переклади окремих книг Біблії сучасною українською мовою розпочалися у XIX ст., серед яких: «Євангеліє св. Івана» (1842) Маркіяна Шашкевича, «Новий Завіт Господа Нашого Ісуса Христа» (1860; вперше опубліковано 1919 р. в Херсоні) Пилипа Морачевського та ін.

У 1903 р. світ побачив перший повний переклад Біблії українською мовою, здійсненний Пантелеймоном Кулішем, Іваном Нечуєм-Левицьким та Іваном Пулюєм. Другий повний переклад Біблії українською мовою з'явився в 1962 р. завдяки Іванові Огієнкові, а третій – 1963 р., випущений Іваном Хоменком, Ігорем Костецьким і Василем Баркою.

У вересні 2023 р. Українське біблійне товариство представило свій варіант перекладу Біблії сучасною українською мовою.

На теми перекладів Біблії сучасною українською мовою існує велика кількість наукових і науково-популярних праць. Увазі вчителя пропонуємо такі:

Білокінь С. І. Біблії переклади українською мовою. Енциклопедія історії України : У10 т. / редкол.: Смолій (голова) та ін. Т. 1. Київ : Наукова думка, 2003.

Гнатенко Л. А., Котенко Т. І. Переклади Пилипа Морачевського книг Нового Завіту та Псалтиря українською мовою середини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України.* 2007. Вип. 12. С. 154–177.

Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс : Навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. С. 107–112.

Переклади Біблії українською мовою. Доступно: https://uk.wikipedia.org/wiki/Переклади_Біблії_українською_мовою#cite_note-23

Приходько О. Біблійні переклади і переспіви в процесі вивчення української літератури в школі. *Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України : зб.наук. праць.* Острог, 1997. С. 145–154.

Сулима В. Біблія (Святе Письмо) в українських перекладах і дослідженнях Наукового товариства ім. Шевченка. Доступно: http: // encyclopedia.com.ua/search_articles.php?id=291

Фаріон І. Отець Маркіян Шашкевич – український мовотворець. Львів : Свічадо, 2007. С. 101–132.

Філіон М. І., Бутко С. Г. Інтенційність українських проповідей Маркіяна Шашкевича. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія «Філологія». Вип. 76. С. 378–382.

Відтак учитель підкреслить, що з-поміж біблійних книг до поетичних переспівів українських авторів найбільше навертав Псалтир, який вирізняється особливою вишуканістю форми й змісту. Серед псалтирних обробок треба відзначити насамперед ті, які належать Тарасу Шевченкові, Пантелеймону

Кулішеві, Івану Франкові, Олені Пчілці, Лесі Українці, Петрові Карманському, Олександру Олесеві, Євгену Маланюкові та ін. З-поміж сучасних інтерпретацій Псалтиря помітно вирізняються «Давидові псалми» Ліни Костенко, «Покаянні псалми» Дмитра Павличка, а також «Книга псалмів» Миколи Карпенка.

За спостереженням Ірини Бетко, «рецепція Псалтиря в українській поетичній традиції висвітлює ряд літературно-художніх закономірностей. Так, співвідношення власне наслідувальних і питомо авторських чинників у псалтирних інноваціях визначає приналежність тої або тої з них до певного рецептивного типу» [11, с. 115]. При цьому дослідниця налічує п'ять таких типів:

1. Псалтирні обробки, які найповніше відтворюють оригінал (інтерпретації Пантелеймона Куліша, Петра Гулака-Артемовського, Михайла Максимовича та ін.).

2. Для другого рецептивного типу Псалтиря властиве «збереження всіх композиційно-змістових вузлів оригіналу як тієї основи, що актуалізується принципово новим художнім змістом переважно через стильові та версифікаційні рішення й підтекст» [11, с. 116] («Псалми Русланові» Маркіяна Шашкевича, «Давидові псалми» Тараса Шевченка, «Псалом 136» Степана Руданського, «Псальма Давидова» Якова Щоголева та ін.).

3. Третій рецептивний тип представляє ті твори, які через епіграф покликаються на першоджерело. Такі новотвори найчастіше дають змогу авторові «відштовхнутися від загальновідомого, ствердити власні цінності через оригінально-несподіване переосмислення чи навіть заперечення біблійного першоджерела» [11, с. 116] (псаломні модифікації в циклі Івана Франка «На старі теми», сюди ж додамо й «Покаянні псалми» Дмитра Павличка).

4. До четвертого рецептивного типу належать «наскрізні псалтирні стилізації, які при зовнішній подібності не передбачають обов'язкових внутрішніх змістових зв'язків з конкретними псалмами» [11, с. 116] («Псалтирна псальма» Пантелеймона Куліша, «Псалом» Михайла Старицького, «Руський

псалом» Володимира Мови-Лиманського, цикл «Псальми» Петра Карманського та ін.).

5. П’ятий рецептивний тип псалтирних обробок пов’язаний з прихованим цитуванням і парафразуванням, він найважче ідентифікується (вірш Павла Грабовського «Людина єсмь»).

Таким чином, наведена вище класифікація Ірини Бетко дасть змогу вчителеві визначати тип рецепції псалмів того чи того автора.

Надалі вчитель, зробивши відповідний вступ на основі запропонованого вище матеріалу, може перейти до розгляду конкретнішої теми, пов’язаної із вивченням псалтирних переспівів у творчості того чи того автора. Це можна зробити, наприклад, на засіданні літературного гуртка.

КНИГА ПСАЛМІВ
У ПЕРЕСПІВАХ МИКОЛИ КАРПЕНКА

Після відповідного вступу вчитель за нашою методичною розробкою звернеться до учнів із низкою запитань. Наприклад: чим вам запам’ятався цикл Тараса Шевченка «Давидові псалми»? Які теми поет у ньому порушує? Хто ще з українських авторів звертався до переспівів Псалтиря? Поступово вчитель підведе учнів до інформації про роль Пантелеймона Куліша в перекладі Біблії українською мовою. Для цього письменник вивчив давньоєврейську мову. А в 1871 р. він у Львові видав «Псалтирь або книгу хвали Божої, переспів український».

Вдруге в українській історії поетичний переклад Псалтиря здійснив Микола Карпенко. У 2004 р. вийшла в переспівах його «Книга псалмів».

Учитель *(звертається до учнів – членів літературного гуртка):*

Сьогодні ми познайомимося з біографією, очевидно, невідомого ще вам поета Миколи Карпенка та однією з найцікавіших сторінок його творчості.

Народився він 14 серпня 1925 року у селі Воронькові Бориспільського району, що на Київщині, у родині хлібороба.

Багато випробувань випало на його долю. У 1937 році він осиротів – батька заарештували за доносом сусіда і його, як і тисячі невинних, вочевидь, знищила безжалісна сталінська машина. В часи німецької окупації померла мама. Юнак залишившись з чотирма сестрами, для яких, як найстарший, був за батька. У період 1943 – 1950 років М. Карпенко служив у радянській армії, а також брав участь у боях Другої світової війни. Був поранений в одному з перших бойових завдань.

Після закінчення війни повернувся в рідний Вороньків. І не застав поет ні хати, ні родини. Працював журналістом районних і обласних газет Київщини й Прикарпаття, був редактором видавництв «Каменяр» та «Карпати». Довгий час очолював Івано-Франківське обласне літературне об'єднання. В 1975 році переїхав до Києва.

Останні роки життя М. Карпенка пройшли у рідному Воронькові, де поет багато працював над переспівами біблійних книг. З цією метою письменник глибоко проштудіював Біблію, вивчив українськомовні переклади різних інтерпретаторів Святого Письма, серед яких Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй, Іван Нечуй-Левицький, митрополит Іларіон Огієнко, Іван Хоменко, Рафаїл Турконяк. М. Карпенко, працюючи над переспівами біблійних книг, користувався всіма перекладами Святого Письма українською мовою, однак найчастіше – Біблією у перекладі митрополита Іларіона Огієнка.

У 1991 році М. Карпенко створив свій перший біблійний переспів «Книги Еклезіяста» Старого Заповіту Біблії – глибоко філософської та духовної книги. Він ніколи раніше, за словами поета, не намагався переспівувати Слово Боже, проте захоплювався творчістю Тараса Шевченка, який переспівував окремі псалми з Псалтиря та деякі розділи із книг пророків Ісаї й Осії. Напередодні визволення України з радянських оков, поет, ніби під впливом Святого Духа, переспівав спочатку «Книгу Еклезіяста», а згодом й «Книгу Йова». Ці два твори

Святого Письма у чомусь є трагедійними, однак у кожному з них сяє світло порятунку й щастя «на краю тунелю».

М. Карпенко після «Книги Еклезіяста» та «Книги Йова» переспівав «Книги Псалмів», «Книгу пророка Ісаї» та «Книгу пророка Єремії», «Книги приповістей Соломонових», опрацював окремі фрагменти «Пісні пісень». Відомий вчений-мистецтвознавець та релігієзнавець Дмитро Степовик був рецензентом і редактором цих переспівів, він відзначив їх високий художній рівень.

Помер Микола Карпенко 12 червня 2007 р., похований у Воронькові. Прославився поет передовсім своїми переспівами старозаповітних біблійних книг. Про одну з них – «Книгу псалмів» – ми й поговоримо на сьогоднішньому засіданні нашого літературного гуртка.

У чому своєрідність, неповторність псалтирних переспівів Миколи Карпенка? Як відомо, все пізнається у порівняннях. Для цього візьмемо чотири тексти Звернемо увагу на те, як звучить перший псалом, а він важливий, бо вступний до всього Псалтиря, у канонічному перекладі Івана Огієнка, на який орієнтувався Микола Карпенко.

Перший учень *(читає)*: «Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить, і не стоїть на дорозі грішних, і не сидить на сидінні злоріків, та в Законі Господнім його насолода, і про Закон Його вдень та вночі він роздумує! І він буде, як дерево, над водним потоком посаджене, що родить свій плід своєдчасно, і що листя не в'яне його, і все, що він чинить, щаститься йому! Не так ті безбожні, вони як полова, що вітер її розвіває! Ось тому то не встоять безбожні на суді, ані грішники у зборі праведних, дорогу бо праведних знає Господь, а дорога безбожних загине!»

Учитель *(коментує)*: Традиційно українські поети найчастіше зверталися до інтерпретацій псалмів 1 і 136-го. І в цьому є своє пояснення. Псалом 1 становить своєрідний вступ до всього Псалтиря: «Блажен муж, що не йде на раду нечестивих». У ньому праведні протиставляються безбожникам. Основна думка

твору проводиться через образ плодоносного дерева, посадженого над водою, що символізує доброчесних на противагу нечестивим, яких вітер, ніби порох, позмітає з лиця землі. Звідси й висновок: «…знає Господь путь праведних, а путь нечестивих загине».

А тепер послухаємо, як псалом 1 проінтерпретував Тарас Шевченко.

Другий учень *(читає)*:

«Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде.
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається, і стане він,
Як на добрім полі
Над водою посажене
Древо зеленіє,
Плодом вкрите. Так і муж той
В добрі своїм спіє,
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає,
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.
І не встануть з праведними
Злії з домовини,
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть».

Учитель *(коментує):* Як бачимо, тексти першоджерела і Тараса Шевченка в основній думці збігаються. Поет акцентує на тому, в чому полягає блаженство (щастя) людини і як вознагородиться вона за свою праведність. А тепер візьмемо до уваги ще один переспів – вірш Івана Франка.

Третій учень *(читає):*

«Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціплії сумління їм термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду й щирість відкрива, як новість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть, як дуб посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волить зламатися, ніж поклониться злому.

Блаженний муж, кого за теє лають,
Кленуть, і гонять, і поб'ють камінням;
Вони ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить:
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства ублагородить».

Учитель *(коментує):* Отже, Іван Франко дискутує з біблійним текстом і заявляє, що блаженний муж мусить іти й на суд неправих і там відстоювати правду. У такий спосіб поет поглиблює традиційне розуміння місії блаженного мужа, який поведе за собою інших і примножить кількість борців за правду. Тож

не випадково Іван Франко в заключній строфі означення *блаженний* використовує у формі множини.

А тепер звернемо увагу на те, як переспівує перший псалом Микола Карпенко.

Четвертий учень *(читає):*

«Муж блаженний на раду неправих не йде
і на стежку гріха не ступає,
на сидіннях злоріків місця не займає,
а в Господнім законі насолод своїх жде.

Він, як дерево, що над потоком стоїть
і плоди своєчасно приносить;
вгору соки жене і купається в росах, –
і радіє вітрам кожен лист, кожна віть.

І щаститься йому у всьому, що содіє, –
не як грішникам тим у безбожних ділах:
їхні вчинки лукаві обернуться в прах,
як полову суху, їх вітрисько розвіє.

Мову чесних злорікам в суді не збороть,
слово кривдника збір справедливий відкине;
дорогу бо праведних знає Господь,
а дорога злочинців загине!»

Учитель *(коментує):* Ви, мабуть, уже спостерегли, що Микола Карпенко майже не відходить від основної думки оригіналу, бо ставив перед собою інше завдання – передати якомога точніше зміст біблійного першоджерела. З цього погляду він ближчий до обробки Тараса Шевченка.

Удома за цією ж схемою ви проаналізуєте письмово текст псалма 136 у переспівах Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Степана Руданського, Івана Франка, Дмитра Павличка та Миколи Карпенка. Крім того, зверніть увагу й на те, що Микола Карпенко інколи відступає від біблійного першоджерела, щоби крізь його призму актуалізувати якісь конкретні факти з української історії і поглянути на них очима нашого сучасника.

Висновки до розділу 5.

Зверненням до Псалтиря Микола Карпенко підтвердив тисячолітню неперехідну увагу українських авторів до старозаповітної книги, її релігійного, історичного і пророчого наповнення. При цьому він сповна продемонстрував глибинне проникнення у зміст біблійного тексту і майстерно передав його поетичними рядками, повторивши творчий подвиг свого попередника Пантелеймона Куліша.

ВИСНОВКИ

Письменники України – представники різних періодів нашої тисячолітньої історії з почуттям глибокої пошани зверталися до біблійної та загалом християнської тематики, створювали перлини літературних творів. В національній духовній словесності чимало переспівів окремих текстів Біблії. Найвідомішим класичним взірцем вважають Шевченкові переспіви Давидових псалмів і окремих розділів з книг старозавітних пророків, зокрема Осії, глава 14, Ісаї, глава 35.

Після розпаду радянської імперії багато майстрів слова, що раніше були змушені писати на догоду компартійним органам, звертались до основ нашої духовності – до книг Святого Письма. Тоді християнська тематика знову почала посідати важливе місце у літературному процесі України. По-сучасному опоетизовували біблійні тексти не лише молоді письменники, що не звідали атеїстичного пресингу, але й старші письменники, що мали б бути, за логікою, консерваторами та шкодувати за «прекрасним» комуністичним минулим. Однак насправді логіка тут не спрацювала, а подіяли споконвічні закони нашої духовності. Таку думку сповна підтверджують оригінальні обробки біблійних книг Миколи Карпенка, автора більше ніж двадцяти книг, поета-фронтовика, визначальними темами творів якого були події Другої світової війни та, за традиціями часу, уславлення радянських реалій.

Однак, як з’ясувалося пізніше, митець потайки виношував інші творчі задуми, з-поміж яких на перше місце вийшла ідея інтерпретацій повчально-

поетичних книг Старого Завіту. У період початку дев'яностих років минулого століття, перебуваючи в нових суспільно-політичних і культурно-мистецьких умовах, він створив свої перші переспіви Книги Йова та Книги Еклезіяста.

Оригінальні інтерпретації М. Карпенка у світ благословив відомий учений-мистецтвознавець, доктор богословських наук Дмитро Степовик, який був рецензентом творів поета.

М. Карпенко у своїх обробках книг Псалмів, Йова й Еклезіяста зберіг повністю дух оригіналу та передав зміст його прекрасною поетичною мовою. Д. Степовик влучно відзначив, що автор прочитав досить глибоко ці біблійні книги, проникнувши в глибинну їх духовну суть та віднайшовши різноманітні жанрові відтінки та поетичні засоби пісні, сонета, балади, епічної поеми для точнішої передачі змісту та духу слова Божого.

Переспівами з біблійних книг М. Карпенко продовжив майже неперервну тисячолітню традицію засвоєння біблійного тексту нашим національним письменством. Митцеві також належать обробки інших старозавітних книг – Приповістей Соломонових, Псалтиря, Приповістей пророків Ісаї, Єремії, Пісні Пісень. Цей цікавий, різноманітний оригінальний матеріал гідний того, щоб бути об'єктом подальших наукових студій.

Подвижницькою, відданою працею М. Карпенко подарував читачеві своєрідні переспіви книг Святого Письма. Переспівом є цей класичний жанр і світової, й української поезії. Переспів не є перекладом, проте водночас він не є далеким відходом від оригіналу. У переспівах багато важить форма й основна сюжетна лінія. Однак у зміст можуть бути також внесені актуальні корективи. Він може бути більшою мірою спрямованим до реалій сучасності, до ситуації у певному суспільному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Біблія як форманта культури. Київ : ВЦ КНТЕУ; Чернівці : Рута, 2002. 230 с.
2. Академічне релігієзнавство : підручник / за наук. редакцією проф. А. Колодного. Київ : Світ Знань, 2000. 862 с.
3. Антофійчук В. Гірчичне зерня : оповіді про основи християнського віровчення. Бухарест : Вид-во «RCR Editorial», 2022. 166 с.
4. Антофійчук В. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття : монографія. Чернівці : Рута, 2001. 335 с.
5. Антофійчук В. «На арфі Господній…» : Біблійний інтертекст у поезії Дмитра Загула. Чернівці : Букрек, 2020. 64 с.
6. Антофійчук В. Своєрідність інтерпретації біблійного тексту у циклі Т. Шевченка «Давидові псалми». Х Всеукраїнська славістична конференція «Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури» Тези доповідей. Чернівці, 1992. Т. 1. С. 72–73.
7. Антофійчук В., Гавріл А. Біблійні контексти української прози (Від Середньовіччя до сьогодення) : монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. 316 с.
8. Базилевський В. Епічний час Києва. *Карпенко М. Билини. Київський цикл : Поетичний переспів.* Київ : Видавець Вадим Карпенко, 2007. С. 3– 16.

9. Бакуменко О. Плоди осінніх сподівань. *Карпенко М. Десь на дні мого серця… : Спогади, рецензії, есе.* Київ : Видавець Вадим Карпенко, 2005. С. 170–180.
10. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття. *Українська мова і література в школі.* 1991. № 10. С. 64–70.
11. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття : монографічне дослідження. Zielona Góra–Kijów, 1999. 160 с.
12. Бетко І. Рецепція Псалтиря в українській поетичній традиції. Другий Міжнародний конгрес україністів : Доповіді і повідомлення. Львів, 1993. С. 122–124.
13. Біблійні книги. *Історія української літератури : У 12 т.* Т. 1. Київ : Наук. думка, 2013. С.117–131.
14. Бовсунівська Т. Молитва як літературний жанр. Роль Т. Шевченка в романтичному жанротворенні. Дивослово. 2003. № 7. С. 3–8.
15. Богославень : Духовна поезія західноукраїнських авторів. Тернопіль, 1994. 514 с.
16. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс : Навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 496 с.
17. Даниленко І. Місце і роль псалмодики в культурному дискурсі європейських національних літератур. Новітня філологія. Миколаїв МДГУ ім. Петра Могили. 2008. № 10 (30). С. 141–150.
18. Даниленко І. Молитва як літературний жанр : генеза та еволюція : монографія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 304 с.
19. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 720 с.
20. Загул Д. Ю. Поезії. Київ : Рад. письменник, 1990. 326 с.
21. Засенко П. «Гроза у хмарі грому не сховає». *Карпенко М. Б'є в литаври синій вечір : Книга лірики.* Київ : Видавець Карпенко В. М., 2003. С. 3–10.

22. Карпенко М. Б’є в литаври синій вечір: Книга лірики. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2003. 168 с.
23. Карпенко М. Билини. Київський цикл. Поетичний переспів. Київ : Видавець Вадим Карпенко, 2007. 312 с.
24. Карпенко М. Благовіст (За книгою псалмів. Наслідування). *Дніпро.* 1990. № 11. С. 2–8.
25. Карпенко М. Блискавиці : Лірика. Київ : Молодь, 1984. 104 с.
26. Карпенко М. Велесова книга : переспіви. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2006. 196 с.
27. Карпенко М. Двоє з листопаду : Видіння-сповідь. *Літературна Україна.* 1989. 28 груд. С. 4.
28. Карпенко М. Десь на дні мого серця… : спогади, рецензії, есе. Київ: Видавець Вадим Карпенко, 2005. 182 с.
29. Карпенко М. З висоти поля : лірика. Київ : Рад. письменник, 1978. 104 с.
30. Карпенко М. З книги Еклезіяста : переспіви. *Літературна Україна*. 1992. 16 січ. С. 4.
31. Карпенко М. Купальські вогні : поезії. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2005. 212 с.
32. Карпенко М. Мелодії ночі (За мотивами «Пісні над піснями»). *Літературна Україна.* 1990. 27 груд. С. 4.
33. Карпенко М. Мечі на струнах : книга лірики. Київ : Видавець Вадим Карпенко, 2002. 228 с.
34. Карпенко М. На стежці пам’яті. *Карпенко М. Мечі на струнах : Книга лірики.* Київ : Видавець Вадим Карпенко, 2002. С. 5–7.
35. Карпенко М. Невідправлені листи : Лірика. Ужгород, 1965. 96 с.
36. Карпенко М. Озброєна муза : Лірика. Ужгород : Карпати, 1970. 88 с.
37. Карпенко М. Отаман Черпак : Поема-роздум. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2004. 88 с.

38. Карпенко М. Правда суду не боїться : лірика, сатира і гумор. Київ : Рад. письменник, 1991. 125 с.
39. Книга Екклезіястова : в художньому переспіві Тетяни Яковенко. Вінниця : Книга-Вега, 2005. 40 с.
40. Книга Йова. Книга Еклезіяста : У переспівах Миколи Карпенка. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2006. 128 с.
41. Книга пророка Єремії : У переспівах Миколи Карпенка. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2006. 224 с.
42. Книга пророка Ісаї : У переспівах Миколи Карпенка. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2006. 208 с.
43. Книга псалмів. Книга приповістей Соломонових. У переспівах Миколи Карпенка. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2004. 300 с.
44. Лановик З. Hermeneutica Sacra. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 586 с.
45. Мандрика М. Святе Письмо в українському вбранні. *Дивослово*. 2006. № 5. С. 2–5.
46. Митрополит Іларіон. Біблійні студії : Богословсько-історичні нариси з духовеної культури України. Вінніпег : Наша культура, 1963. С. 110–128.
47. Мних Р. Старий Завіт й українська поезія. *Зарубіжна література*. 2000. № 47. С. 6.
48. Набитович І. Універсум *sacrum*'у в українській прозі (від Модернізму до Постмодернізму). Дрогобич–Люблін : Посвіт, 2008. 600 с.
49. Новицький Є. Іов. www.sobranie.org/archives/0/18.shtml.
50. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : монография. Черновцы : Рута, 2007. 520 с.
51. Осьмачка Т. Монолог. *Сулима В. Біблія і українська література* : навч. посібник. Київ : Освіта, 1998. С. 294–295.
52. Равлів І. Час і простір у «Покаянних псалмах» Д. Павличка. Київ. 1997. № 5-6. С. 126–128.

53. Sacrum і Біблія в українській літературі. / За ред. Ігоря Набитовича. Lublin : Ingvart, 2008. 812 с.
54. Салига Т. Молимось, Боже єдиний… *Слово благовісту : антологія української релігійної поезії.* Львів : Світ, 1999. С. 6–39.
55. Сверстюк Є. На святі надій : вибране. Київ : Наша віра, 1999. 784 с.
56. Святе Письмо Старого та Нового Завіту : повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамійськими та грецькими текстами. United Bible Societies, 1991. 1070+324 с.
57. «Святі почуття, закладені в молитву» : антологія української літературної молитви. / упоряд., вст. стаття, прим. В. Антофійчука. Бухарест : Мустанг, 2004. 400 с.
58. Степовик Д. Біблійна книга – мов досконала поема. *Книга Йова. Книга Еклезіяста : у переспівах Миколи Карпенка.* Київ : Видавець Карпенко В. М., 2006. С. 5–10.
59. Степовик Д. Мова Біблії освячує українську поезію. *Книга пророка Ісаї : у переспівах Миколи Карпенка.* Київ : Видавець Карпенко В. М., 2006. С. 5–10.
60. Степовик Д. Премудрість Божа і мудрість людська. *Книга Екклезіястова : в художньому переспіві Тетяни Яковенко.* Вінниця : Книга-Вега, 2005. С. 3–7.
61. Степовик Д. Пророцтво і плач Єремії – осторога сучасності й будучині. Книга пророка Єремії : у переспівах Миколи Карпенка. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2006. С. 5–6.
62. Степовик Д. Слово Боже – Слово поетичне. *Книга псалмів. Книга приповістей Соломонових. У переспівах Миколи Карпенка*. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2004. С. 5–11.
63. Сулима В. Біблія в Україні. *Світло*. 1996. № 1. С. 66–69.
64. Сулима В. Біблія і українська література : навч. посібник. Київ : Освіта, 1998. 400 с.

65. Тичина П. І являвсь мені Господь… *Сулима В. Біблія і українська література : навч. посібник.* Київ : Освіта, 1998. С. 296.
66. Шашкевич М. Псалми Руслановi. *Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антіна Могильницького.* Львів : Просвіта, 1906. 623 с.
67. Шевченко М. Навздогін зачарованим веснам… (З доброти і щедрості душі). Карпенко М. Купальські вогні : поезії. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2005. С. 3–4.
68. Шевчук В. Одна з найдавніших книг людства. *Біблія для дітей.* Київ : Веселка, 1991. С. 5–9.
69. Шевчук В. Як би я викладав уроки Біблії в середній школі. *Українська література XX сторіччя* : навч. посібник для вчителів та учнів 10 – 11 класів середніх шкіл. Київ : Укр. письменник, 1993. С. 4–15.
70. Яценко М. Міфологія. Релігія. Мистецтво. Українська мова і література в школі. 1990. № 6. С. 22–32.